

ارزیابی شاخص‌های خروجی منتخب برای بخش رویکرد مردمی سازی اقتصاد در ایران

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

گروه پژوهشی نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی

مجموعه گزارش شماره ۴۴۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسه گزارش

عنوان		ارزیابی شاخص‌های خروجی منتخب برای سنجش رویکرد مردمی‌سازی اقتصاد در ایران
کد شناسه	۱۴۰۳-۹-۱۰۴۹۳	
گروه پژوهشی	نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی	
پدیدآورنده	الهام وفائی	
مشاور علمی	غلامرضا گرایی‌نژاد	
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری	
تاریخ انتشار	اسفند ماه ۱۴۰۳	
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نیست.		
حقوق معنوی اثر به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است.		
آدرس: تهران- خیابان نجات‌اللہی- خیابان استاد جعفر شهری (سپند شرقی) - پلاک ۱۶ شماره‌های تماس ۰۲۱-۴۳۳۰۶۰۰۰ شماره پیام‌رسان ۰۹۹۲۱۵۷۵۸۴۳۱۶		
https://www.cdrf.ir/		

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
خلاصه مدیریتی.....	أ
مقدمه.....	۱
۱- شاخص‌های خروجی منتخب برای سنجش مردمی‌سازی اقتصاد در ایران.....	۳
۱-۱- شاخص‌های سنجش اندازه دولت.....	۳
۱-۱-۱- اندازه دولت (بودجه به تولید).....	۳
۱-۱-۲- سهم نفت در تولید.....	۶
۲-۱- شاخص‌های سنجش میزان مشارکت مردم.....	۱۰
۱-۲-۱- شاخص جهانی کارآفرینی.....	۱۰
۲-۲-۱- شاخص سهولت کسب و کار.....	۱۲
۳-۲-۱- تعداد کارگاه‌های کوچک و متوسط (SME) از کل کارگاه‌های فعال.....	۱۴
۴-۲-۱- ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های صنعتی.....	۱۶
۵-۲-۱- تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بر حسب بخش‌های عمومی و خصوصی و سهم بخش‌های عمومی و.....	۱۷
۶-۲-۱- بخش تعاون در اقتصاد.....	۲۰
۷-۲-۱- سهم بخش‌های مختلف (خصوصی-عمومی و تعاونی) از وضعیت کل اشتغال.....	۲۵
۸-۲-۱- مشارکت نیروی کار، نرخ بیکاری و سهم شاغلان.....	۲۶
۲- جمع‌بندی و ارائه پیشنهادها.....	۳۰
منابع.....	۳۳

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱: اندازه دولت در اقتصاد ایران	۳
جدول ۲: تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) و سهم ارزش افزوده بخش نفت در GDP کشور	۶
جدول ۳: تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) و سهم ارزش افزوده بخش نفت در GDP کشور به قیمت ثابت ۱۳۹۵	۷
جدول ۴: شاخص جهانی کارآفرینی	۱۰
جدول ۵: امتیاز و رتبه ایران در شاخص جهانی کارآفرینی	۱۱
جدول ۶: امتیاز و رتبه ایران در شاخص سهولت کسب و کار	۱۳
جدول ۷: تعداد کارگاه‌ها و شاغلان صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر	۱۴
جدول ۸: ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های صنعتی	۱۷
جدول ۹: تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بر حسب بخش‌های عمومی و خصوصی (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰)	۱۸
جدول ۱۰: سهم بخش‌های عمومی و خصوصی از سرمایه‌گذاری کل (درصد)	۱۹
جدول ۱۱: اطلاعات تعاونی‌ها به تفکیک فعال، در حال بهره‌برداری، در دست اجرا، غیر فعال و منحل شده و نوع تعاونی‌ها	۲۱
جدول ۱۲: توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیش‌تر بر حسب وضع شغلی (درصد)	۲۵
جدول ۱۳: نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ بیکاری و سهم شاغلان (درصد)	۲۸
جدول ۱۴: وضعیت کلی شاخص‌های خروجی منتخب مردمی‌سازی اقتصاد و پیشنهادها	۳۰

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۴.....	نمودار ۱: اندازه دولت (با نفت).....
۷.....	نمودار ۲: سهم نفت در تولید ناخالص داخلی (به قیمت جاری) (درصد).....
۸.....	نمودار ۳: سهم نفت در تولید ناخالص داخلی (به قیمت ثابت ۱۳۹۵) (درصد).....

خلاصه مدیریتی

در این گزارش، ۱۰ شاخص برای ارزیابی شاخص‌های خروجی منتخب جهت رویکرد مردمی‌سازی اقتصاد ارائه شده که به شرح زیر است:

- اندازه دولت (بودجه به تولید)؛
- سهم نفت در تولید؛
- شاخص جهانی کارآفرینی؛
- شاخص سهولت کسب و کار؛
- تعداد کارگاه‌های کوچک و متوسط (SME) از کل کارگاه‌های فعال؛
- ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بخش خصوصی؛
- تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بر حسب بخش‌های عمومی و خصوصی و سهم بخش‌های عمومی و خصوصی از سرمایه‌گذاری کل؛
- بخش تعاون در اقتصاد؛
- سهم بخش‌های مختلف (خصوصی-عمومی و تعاونی) از وضعیت کل اشتغال؛
- مشارکت نیروی کار، نرخ بیکاری و سهم شاغلان.

بر این اساس وضعیت کشور در شاخص‌های منتخب به شرح زیر است:

- نامتناسب و نوسانی بودن اندازه دولت (نسبت بودجه به تولید) در ایران؛
- روند افزایشی نسبی (ولی با سرعت کاهشی) سهم نفت از تولید ناخالص داخلی در سال‌های اخیر؛
- ارتقای رتبه منطقه‌ای و جهانی ایران در شاخص جهانی کارآفرینی (رتبه ۲ در بین ۱۴ کشور منطقه و رتبه ۵۲ در بین ۱۳۷ کشور جهان در سال ۲۰۲۲)؛
- عدم تغییر مناسب جایگاه ایران در شاخص سهولت کسب و کار (رتبه ۱۲۷ در بین ۱۹۰ کشور جهان در سال ۲۰۲۰)؛
- کاهش سهم اشتغال واحدهای کوچک و متوسط از حدود ۴۱ درصد در سال ۱۳۹۵ به حدود ۳۷ درصد در سال ۱۳۹۹؛ اما سهم متوسط ۹۰ درصدی واحدهای کوچک و متوسط از بنگاه‌های تولیدی کشور؛
- افزایش میزان اسمی ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های صنعتی؛

- روند نسبی کاهشی سرمایه‌گذاری بخش عمومی و خصوصی در ماشین‌آلات، ساختمان و کل و نیز روند نسبی کاهشی سرمایه‌گذاری کل و افزایش سهم نسبی (با نرخ کاهنده) بخش خصوصی و کاهش نسبی سهم بخش عمومی از سرمایه‌گذاری کل؛
- **در حوزه تعاونی‌ها:**
 - کاهش نسبی تغییر تعداد تعاونی‌های کل، تغییر تعداد کل شاغلین تعاونی‌ها، تغییر تعداد اعضای کل تعاونی‌ها و تغییر میزان سرمایه‌گذاری کل تعاونی‌ها؛
 - بالا بودن سهم تعداد تعاونی‌های خدمات از کل تعاونی‌ها و پایین بودن سهم تعداد تعاونی‌های سهام عدالت از کل تعاونی‌ها؛
 - بالا بودن سهم شاغلین تعاونی‌های مسکن از کل تعاونی‌ها و پایین بودن سهم شاغلین تعاونی‌های سهام عدالت از کل تعاونی‌ها؛
 - بالا بودن سهم تعداد اعضای تعاونی‌های سهام عدالت از کل تعاونی‌ها و پایین بودن سهم تعداد اعضای تعاونی‌های عمرانی از کل تعاونی‌ها؛
 - بالا بودن سهم میزان سرمایه‌گذاری تعاونی‌های صنعتی از کل تعاونی‌ها و پایین بودن سهم میزان سرمایه‌گذاری تعاونی‌های فرش دستبافت از کل تعاونی‌ها.
- سهم بالای (حدود ۸۵ درصد) شاغلان در بخش خصوصی و سهم حدود ۱۵ درصدی شاغلان در بخش عمومی و سهم بسیار ناچیز شاغلان در بخش تعاون؛
- کاهش نسبی نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ بیکاری در سال‌های اخیر و همچنین، روند نسبی کاهشی سهم اشتغال در بخش‌های کشاورزی و صنعت و پیش‌تاز بودن بخش خدمات در سهم اشتغال؛ همچنین، پیشنهاد‌های زیر برای بهبود رویکرد مردمی‌سازی اقتصاد در ایران ارائه شده است:
- در حوزه متناسب‌سازی اندازه دولت:
 - لزوم اتخاذ سیاست‌هایی برای کاهش وابستگی منابع مالی دولت به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام جهت ایجاد ثبات در اقتصاد؛
 - لزوم مدیریت مصرف؛
 - افزایش تولیدات داخلی غیرنفتی؛
 - بهره‌مندی از مشارکت مردمی در اقتصاد برای تأمین مالی هزینه‌ها و پروژه‌ها؛
 - توانمندسازی بخش خصوصی و حمایت از سرمایه‌گذاری در بخش خصوصی.
- جایگزینی اقتصاد کارآفرینی به جای اقتصاد نفتی؛
- لزوم اصلاح و بازسازی فضای کسب‌وکار و رفع موانع تولید و سرمایه‌گذاری از طریق اقداماتی مانند:
 - کاهش ریسک سرمایه‌گذاری از طریق فراهم کردن امنیت اقتصادی و سیاسی؛
 - ایجاد هماهنگی بین نظام آموزشی و نیازهای بازار کار، وضعیت بازار کار و اشتغال؛

- رقابتی کردن بازار؛
- تسهیل‌گری دولت در بهبود فضای کسب و کار و فراهم آوردن شرایط مناسب جهت جذب فعالیت بخش خصوصی.
- در حوزه بهبود وضعیت تعداد کارگاه‌های کوچک و متوسط (SME) از کل کارگاه‌های فعال:
 - لزوم بازشناسی بنگاه‌های با رشد سریع اشتغال برای اتخاذ سیاست‌های حمایتی از آنها؛
 - لزوم حمایت و پشتیبانی از صنایع کوچک و متوسط برای جلب سرمایه‌های خرد مردمی و بخش خصوصی؛
 - فراهم کردن خدمات حمایتی و تأمین مالی برای کسب و کارهای کوچک و متوسط.
- در حوزه بهبود ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های صنعتی:
 - ایجاد ثبات در محیط مقرراتی حاکم بر طرح‌های سرمایه‌گذاری؛
 - حمایت مالی از جریان تشکیل سرمایه در بخش‌های تولیدی؛
 - حمایت از کارگاه‌های صنعتی با ارزش افزوده بالا؛
 - توجه به سرمایه‌گذاری در توسعه زیرساخت‌ها و منابع انسانی و تربیت نیروی کار ماهر و متخصص برای افزایش توان رقابتی کشور؛
 - رفع تنگنای ارزشی بخش تولید؛
 - اتخاذ سیاست متنوع سازی صادرات؛
 - افزایش صادرات صنعتی و کالاهای با ارزش افزوده بالا و قابل رقابت.
- در حوزه متناسب‌سازی سهم بخش‌های عمومی و خصوصی از سرمایه‌گذاری کل:
 - شناسایی عوامل مؤثر بر تشکیل سرمایه (نرخ سود بانکی، نرخ تورم، درآمدهای نفتی، نرخ ارز، میزان سرمایه‌گذاری خارجی و میزان تسهیلات بانک‌ها) و لزوم اتخاذ سیاست‌های بهینه با توجه به عملکرد هر کدام از مؤلفه‌های شناسایی شده؛
 - سهولت ایجاد کسب و کارها و فراهم آوردن شرایط مناسب جهت جذب فعالیت بخش خصوصی؛
 - در نظر گرفتن ثبات در محیط مقرراتی حاکم بر طرح‌های سرمایه‌گذاری از زمان اجرای طرح تا زمان بهره‌برداری برای اطمینان بخشی برای جلب سرمایه‌های بخش خصوصی و مردمی.
- در خصوص بهبود وضعیت بخش تعاون در اقتصاد:
 - اعتمادسازی در خصوص تعاونی‌ها از جمله ایجاد اعتماد برای بانک‌ها در خصوص کمک به تأمین مالی تعاونی‌ها؛
 - ایجاد و تقویت فرهنگ تعاون؛
 - شناسایی و حمایت از تعاونی‌های پیشران؛

- اعمال سیاست‌های حمایتی و رفع محدودیت‌ها؛
 - استفاده از ظرفیت شرکت‌های توسعه عمران مناطق جهت افزایش مشارکت مردم در طرح‌های تولیدی و عمرانی؛
 - استفاده بهینه از نهادهای تخصصی مالی بخش تعاون در فرایند تأمین مالی بنگاه‌های تولیدی؛
 - جذب سرمایه‌گذاری آحاد مردم در قالب ساختار تعاونی برای مشارکت مردم در طرح‌های عمرانی.
- در خصوص متناسب‌سازی سهم بخش‌های مختلف (خصوصی-عمومی و تعاونی) از وضعیت کل اشتغال:
- تلاش برای ارتقاء سهم شرکت‌های تعاونی و مخصوصاً تعاونی‌های تولیدی در فرآیند توسعه اقتصادی؛
 - ایجاد بسترهای لازم برای واگذاری شرکت‌های دولتی و دارایی‌های دولت در قالب روش‌های پیمان، مدیریت اجاره به شرط تملیک و اجاره جهت افزایش مشارکت اقتصادی مردم.
- در خصوص ارتقاء مشارکت نیروی کار، کاهش نرخ بیکاری و متناسب‌سازی سهم شاغلان در حوزه‌های مختلف:
- ضرورت تأمین شرایط برای افزایش مشارکت زنان، به‌ویژه دارندگان مدارک آموزش عالی در بازار کار؛
 - آسیب‌شناسی نیت‌ها (NEET) در ایران و ارائه راه‌حل برای مشارکت این گروه سنی در اقتصاد؛
 - تلاش برای ارتقای مشارکت مردم در اقتصاد؛
 - حمایت از توسعه تأمین مالی جمعی؛
 - افزایش شفافیت در اقتصاد، مقررات‌زدایی و حذف مجوزهای غیرضروری از فضای کسب‌وکار؛
 - ایجاد پتانسیل‌های لازم در بازار کار برای ورود زنان؛
 - اتخاذ سیاست‌های حمایتی برای توسعه فناوری و نوآوری محور در بخش کشاورزی؛
 - اتخاذ سیاست‌ها حمایتی و قوانین تسهیل‌کننده برای توسعه صنایع پیشتاز؛
 - توسعه و گسترش بخش خدمات به عنوان بخش پیشتاز اقتصاد.

مقدمه

رویکرد مردمی‌سازی اقتصاد بر مشارکت مردمی در اقتصاد تأکید دارد. مشارکت سنگ بنای اصلی حکمرانی خوب است که می‌تواند به صورت مستقیم یا غیرمستقیم از طریق نهادهای مشروع واسط میان دولت و مردم با نمایندگان منتخبشان باشد. در این راستا، برای تحقق این امر باید پیش‌نیازها و عوامل بازدارنده مشارکت مردمی شناسایی و نقش دولت در تسهیل این امر مشخص شود، چراکه توسعه از جمله توسعه اقتصادی بدون دموکراسی به معنای واقعی آن محقق نمی‌شود و با توجه به نقش دولت توسعه‌گرا به عنوان یک نهاد محرک و زمینه‌ساز توسعه، هرچه دولت مشارکت‌پذیرتر باشد در استقرار و پایداری دموکراسی و دستیابی به اهداف توسعه همه‌جانبه موفق‌تر است. به این ترتیب، سه حلقه آمار و اطلاعات، برنامه‌ریزی و مدیریت از حلقه‌های توسعه به شمار می‌آیند و میزان توسعه یافتگی کشورها با کیفیت آمار و بهنگام بودن اطلاعات تولید شده، ارتباطی تنگاتنگ دارد. در حقیقت، داده‌های آماری بنیادی‌ترین اصل برای برنامه‌ریزی است و برنامه‌ریزی اساسی‌ترین ویژگی برای مدیریت قلمداد می‌شود. به طور کلی، بهره‌مندی از آمار و اطلاعات دقیق می‌تواند تصویر روشن و شفاف از گذشته تا حال، پیش‌بینی وضعیت آینده و برطرف کردن نقاط ضعف موجود در خصوص مشارکت مردم در اقتصاد ارائه نماید. به این منظور، می‌توان شاخص‌های مختلف ورودی و خروجی برای میزان مشارکت مردم را تعریف کرد. هدف از شاخص‌های ورودی، شاخص‌هایی است که باعث ارتقا و آموزش برای چگونگی و تشویق مشارکت مردم در اقتصاد می‌شود؛ اما شاخص‌های خروجی، شاخص‌هایی است که میزان دخالت دولت در اقتصاد و مشارکت‌های مردم در آنها نمود پیدا می‌کند. بر این اساس با توجه به آمار و اطلاعات موجود، شاخص‌های خروجی در دو بخش سنجش اندازه دولت و سنجش میزان مشارکت مردم ارائه شده است.

در ارتباط با این گزارش، توجه به دو نکته ضروری است. اول؛ این نوشتار، به نوعی دنباله گزارش قبلی نگارنده با عنوان رویکردهای مردمی‌سازی اقتصاد است.^۱ در گزارش یادشده، ضمن توجه دادن به این مهم که مردمی‌سازی اقتصاد نمی‌تواند یک نظریه تلقی شود و باید آن را به عنوان نوعی نگاه یا رویکرد مورد نظر قرار داد، ضمن واکاوی مفهوم مردمی‌سازی اقتصاد در منظومه‌های فکری سرمایه‌داری، سوسیالیسم و اقتصاد مشارکتی، تلاش شد اهداف؛ ابعاد و مؤلفه‌های این رویکرد در ایران شناسایی شده و مفهوم مردمی‌سازی اقتصاد در این ارتباط، بازتر شده و آرایش یابد. بنابراین انتخاب این شاخص‌ها می‌تواند در ارتباط با مبانی گزارش اول معنا یابد. دوم، با نگاه به ابعاد و مؤلفه‌های استخراج شده در آنجا، مطلوب این بود که به تهیه و تنظیم

۱. وفایی، الهام (۱۴۰۳). رویکرد مردمی‌سازی اقتصاد در ایران: الزامات و چارچوب‌ها، تهران: مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.

شاخص‌هایی برای اندازه‌گیری و رصد مردمی بودن یک اقتصاد همت گماشته شود که نماینده و در ارتباط برای این ابعاد و مؤلفه‌های استخراج شده باشند و سپس با وزن‌دهی مناسب، یک شاخص ترکیبی معیار معرفی می‌شد. این ایده‌ال، با محدودیت شدید آمار و داده در کشور، در این مرحله، عملاً انجام‌شدنی نبود. بنابراین تلاش حاضر گامی است برای جانشین نمودن برخی داده‌ها و نسبت‌ها و شاخص‌ها، به عنوان نماینده تا صرفاً تصویری، هرچند پراکنده و بی‌ارتباط با هم از برخی از آن ابعاد و مؤلفه‌ها را به نمایش بگذارد.

۱- شاخص های خروجی منتخب برای سنجش مردمی سازی اقتصاد در ایران

برای بیان شاخص های خروجی برای سنجش مردمی سازی اقتصاد در ایران بر اساس دو محور اندازه دولت و میزان مشارکت مردم و با لحاظ محدودیت آمار و اطلاعات موجود می توان به موارد زیر اشاره داشت:^۱

۱-۱- شاخص های سنجش اندازه دولت

۱-۱-۱- اندازه دولت (بودجه به تولید)

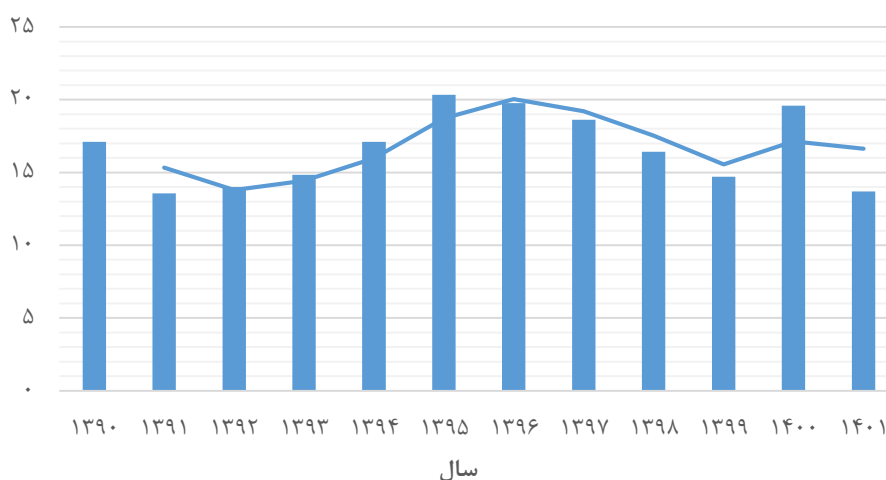
در جدول (۱) و نمودار (۱) اندازه دولت در اقتصاد ایران ارائه شده است:

جدول ۱: اندازه دولت در اقتصاد ایران (میلیارد ریال)

سال	پرداخت اعتبارات هزینه ای	تملك دارایی های سرمایه ای	تملك دارایی های مالی	جمع مصارف عمومی دولت	GDP (با نفت)	GDP (بدون نفت)	اندازه دولت (بدون نفت)	اندازه دولت (با نفت)
۱۳۹۰	۸۷۷۷۰/۱/۹	۲۸۹۰۰/۱	۸۵۸۲/۶	۱۱۷۵۲۸۶	۶۸۶۸۲۸۴/۲	۵۴۵۴۶۹۰/۵	۱۷/۱۱	۲۱/۵۵
۱۳۹۱	۸۸۹۹۹۳/۲	۱۵۲۲۷۷/۴	۲۲۱۵۰/۱	۱۰۶۴۴۲۱	۷۸۴۲۰۰۳/۳	۶۸۱۵۸۸۷/۸	۱۳/۵۷	۱۵/۶۲
۱۳۹۲	۱۱۹۷۶۴۶/۹	۲۲۰۱۵۷/۲	۵۸۹۶۹/۶	۱۴۷۶۷۷۴	۱۰۵۴۹۴۵۹/۴	۸۸۳۳۲۶۲/۹	۱۴/۰۰	۱۶/۷۲
۱۳۹۳	۱۴۳۸۳۱۶	۲۹۹۵۰۰/۱	۴۵۴۲۷/۷	۱۷۸۳۲۴۴	۱۲۰۰۴۹۹۸/۶	۱۰۴۰۳۴۳۴/۹	۱۴/۸۵	۱۷/۱۴
۱۳۹۴	۱۷۰۶۸۸۵/۴	۲۷۱۹۹۰/۴	۳۸۲۰۲/۳	۲۰۱۷۰۷۸	۱۱۷۹۵۰۳۴/۹	۱۰۷۲۰۲۳۳	۱۷/۱۰	۱۸/۸۲
۱۳۹۵	۲۰۷۲۳۴۵/۴	۳۸۶۵۹۸/۳	۳۷۲۶۵۴/۵	۲۸۳۱۵۹۸	۱۳۹۲۹۶۹۵/۳	۱۲۰۶۸۷۷۲/۱	۲۰/۳۳	۲۳/۴۶
۱۳۹۶	۲۴۲۹۳۷۱	۴۴۱۸۰۸	۳۲۹۰۹۹	۳۲۰۰۲۷۸	۱۶۱۸۷۳۰۵	۱۳۸۴۴۴۵۵	۱۹/۷۷	۲۳/۱۲
۱۳۹۷	۲۷۷۶۲۱۱/۸	۵۲۵۹۴۵/۶	۵۹۶۰۶۴/۷	۳۸۹۸۲۲۲	۲۰۹۲۵۷۶۴/۸	۱۸۱۰۷۴۳۶/۳	۱۸/۶۳	۲۱/۵۳
۱۳۹۸	۳۳۶۷۸۷۴/۹	۵۰۶۳۴۶/۹	۴۷۱۸۱۰/۲	۴۳۴۶۰۳۲	۲۶۴۷۳۴۲۱/۳	۲۴۸۱۴۸۶۳/۴	۱۶/۴۲	۱۷/۵۱
۱۳۹۹	۴۵۴۷۰۱۳/۳	۷۷۴۶۸۵/۱	۵۲۶۳۶۴/۹	۵۸۴۸۰۶۳	۳۹۷۹۱۵۱۳	۳۸۳۱۴۹۴۵/۴	۱۴/۷۰	۱۵/۲۶
۱۴۰۰ (مصوب)	۹۱۸۹۱۶۴	۱۷۶۲۶۴۶	۱۸۲۷۴۰۰	۱۲۷۷۹۲۰۹	۶۵۲۶۲۵۹۹/۷	۶۰۷۰۰۱۲۲/۳	۱۹/۵۸	۲۱/۰۵
۱۴۰۱ (مصوب)	۹۹۹۰۰۸۶/۲	۲۶۰۱۱۶۷/۲	۱۳۵۰۰۶۴/۹	۱۳۹۴۱۳۱۸/۵	۱۰۱۸۲۳۸۵۵	۹۳۲۷۵۶۱۵	۱۳/۶۹	۱۴/۹۵

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و قوانین بودجه سازمان برنامه و بودجه کشور.

۱. شاخص های ورودی برای مردمی سازی اقتصاد هم می تواند تعریف شود که تمرکز این گزارش به نتایج مردمی سازی اقتصاد است. همچنین شاخص های خروجی بر اساس مطالعه شقاقی شهری (۱۳۹۸) انتخاب شده است.

نمودار ۱: اندازه دولت (با نفت)

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بر اساس این جدول و نمودار مشاهده می‌شود که طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۹:

بیشترین سهم از مصارف عمومی دولت متعلق به زیربخش پرداخت اعتبارات هزینه‌ای است که بر اساس جدول فوق روند اعتبارات هزینه‌ای آن در سال‌های مورد بررسی همواره افزایشی بوده و در نهایت در سال ۱۳۹۹ به بیشترین مقدار خود برابر با ۴۵۴۷۰/۱۳/۳ میلیارد ریال رسیده است.

زیربخش تملک دارایی‌های سرمایه‌ای مترادف بودجه عمرانی در نظر گرفته می‌شود. این بخش به‌جز سال ۱۳۹۷، دومین بخش مخارج دولت را از لحاظ بزرگی تشکیل داده است. تملک دارایی‌های سرمایه‌ای به‌جز سال‌های ۱۳۹۱، ۱۳۹۴ و ۱۳۹۸ که نسبت به سال‌های قبل خود دچار کاهش شده، همواره دارای روند افزایشی بوده است.

در رابطه با تملک دارایی‌های مالی شرایط متفاوت است، این بخش صرفاً برای تسویه بدهی‌های مالی دولت در نظر گرفته شده است. بر اساس جدول فوق، تملک دارایی‌های مالی تا سال ۱۳۹۲ با سرعت کاهشی، روند افزایشی داشته است. سپس در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ روند کاهشی داشته است. سپس با دو دوره کاهش در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ نسبت به سال ماقبل آنها روند افزایشی یافته است. به طوری که این بخش تا پیش از سال ۱۳۹۵ مقدار بسیار محدودی داشته و از سال ۱۳۹۵ به بعد رشد بالایی را تجربه کرده است. بخش تملک دارایی‌های مالی در سال ۱۳۹۷ به دومین بخش مخارج دولت تبدیل شد و مقدار آن از تملک دارایی‌های سرمایه‌ای سبقت گرفت. کمترین میزان تملک دارایی‌های مالی مربوط به سال ۱۳۹۰ است که برابر با ۸۵۸۲/۶ میلیارد ریال و بیشترین مقدار آن مربوط به سال ۱۳۹۷ می‌باشد که برابر با ۵۹۶۰۶۵ میلیارد ریال است.

همچنین در رابطه با میزان مصوب شده زیربخش های مصارف دولت که مربوط به بازه زمانی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ است: بر اساس جدول فوق، میزان مصوب برای هر سه زیربخش مصارف دولت یعنی پرداخت اعتبارات هزینه ای، تملک دارایی های مالی و تملک دارایی های سرمایه ای دارای روند افزایشی و صعودی هستند. در سال ۱۴۰۰ نیز میزان مصوب تملک دارایی های مالی از میزان مصوب تملک دارایی های سرمایه ای پیشی گرفته است. از بعد اقتصادی برای اندازه دولت شاخص های مختلفی مورد استفاده قرار می گیرد که نسبت کل مخارج دولت از تولید ناخالص داخلی به عنوان متداول ترین شاخص قلمداد می شود، به طوری که هزینه های دولت از جمع هزینه های مصرفی و سرمایه گذاری و یا بر اساس طبقه بندی بودجه از جمع اعتبارات هزینه ای (جاری)، اعتبارات تملک دارایی های سرمایه ای و مالی به دست می آید.

در اینجا و پیش از ارائه و توصیف محاسبات مربوط به این شاخص، ضروری است به نکاتی توجه داشته باشیم تا چنانچه سیاست گذار دولتی بخواهد بر پایه این شاخص به ابزار سیاستی متوسل شود، به آنها نیز توجه کند. مقدار این شاخص به خودی خود نمی تواند بر کوچکی یا بزرگی مداخله دولت و در نتیجه بیرون راندن انواع مشارکت مردم در اقتصاد قلمداد شود. دلیل این نکته نیز این است که حد بهینه اندازه دولت در هر کشوری بر اساس انواع متغیرهای دست اندرکار می تواند متفاوت باشد. بنابراین برای هر کشوری مبتنی بر برآورد از این حد بهینه است که می توان به قضاوت در مورد بزرگی یا کوچک بودن دولت پرداخت و نظر داد. در همین ارتباط، ساختار درآمدها و مصارف دولت هر دو می توانند بر چگونگی و اندازه اثر بر بخش مردمی شامل بخش خصوصی مؤثر باشند و در ذیل ساختارهای متفاوت، اثرات متفاوتی بروز نماید. در کنار مطالب مطرح شده بحث مشکلات محاسباتی این شاخص نیز مطرح است، زیرا بخشی از هزینه های دولت در جداولی مانند جدول ۱۴ در بودجه عمومی درج نمی شود و به همین ترتیب، برداشت از صندوق توسعه ملی نیز اگرچه به بدهی دولت در آینده می افزاید؛ اما در بودجه درج نشده است. نکته دیگر این است که تأمین مالی بودجه در دولت که در درون خود متکی بر مالیات ستانی از مردم و بخش خصوصی است و می تواند اثر منفی بر سرمایه گذاری این بخش داشته باشد، در سمت هزینه ها یا مصارف دولت، همان طور که ماسگریو بر آن تأکید می نماید، بستگی به نوع دخالت دولت و تصمیمات او برای تصدی یا برون سپاری به بخش غیردولتی دارد. این یکی در صورت برون سپاری و کاهش تصدی می تواند به افزایش تقاضا برای بخش غیردولتی منجر شود.^۱

بر اساس نتایج طی سال های مورد بررسی، اندازه دولت در سال ۱۳۹۱ کاهش یافته، سپس روند صعودی خود را تا سال ۱۳۹۵ ادامه داده است. از سال ۱۳۹۶ روند کاهشی خود را شروع کرده است، به طوری که بالاترین مقدار اندازه دولت به ترتیب در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و کمترین مقدار اندازه دولت در سال های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۹ بوده است. متوسط اندازه دولت طی سال های ۱۳۹۰-۱۳۹۹ با لحاظ نفت، ۱۶/۶۴ و بدون لحاظ نفت

۱. برای مطالعات بیشتر می توان به (Musgrave & Musgrave (1989 مراجعه کرد.

برابر با ۱۹/۰۷ است. به طور متوسط اندازه دولت در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ بالاتر از میانگین اندازه دولت با لحاظ نفت بوده است. اندازه دولت بر اساس داده‌های مصوب نیز در سال ۱۴۰۰ بسیار بالاتر از ۱۴۰۱ می‌باشد. شاخص میزان مداخله دولت در اقتصاد، استفاده مستقیم دولت از منابع کمیاب و کنترل دولت روی منابع از طریق مالکیت و تصدی‌های دولتی را اندازه‌گیری می‌کند. وابستگی منابع مالی دولت به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام و نوسانات قیمت جهانی نفت با ایجاد بی‌ثباتی در اقتصاد، تأثیر مستقیمی بر تشدید مداخلات دولت و گسترش اندازه دولت دارد. دولت‌ها برای جبران هزینه دولت بزرگ در صورت نبود درآمدهای نفتی به افزایش مالیات‌ها و استقراض بیشتر دولت روی می‌آورند که این امر با کاهش منابع مالی مردم یا بخش خصوصی، سهم بخش خصوصی و مردمی را در اقتصاد از طریق کاهش انگیزه و کاهش قبول ریسک برای انجام فعالیت‌های با بهره‌وری و سرمایه‌گذاری‌ها کاهش خواهد داد.

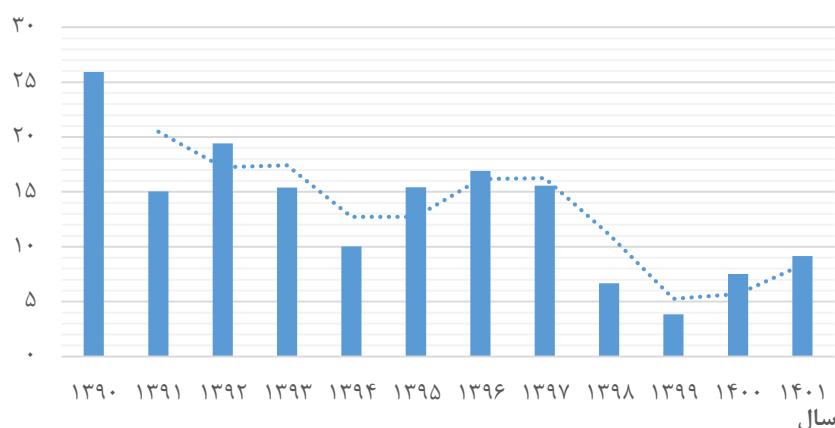
۱-۲- سهم نفت در تولید

در جدول (۲) و نمودار (۲) تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) و سهم ارزش افزوده بخش نفت در GDP کشور ارائه شده است:

جدول ۲: تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) و سهم ارزش افزوده بخش نفت در GDP کشور

سال	نرخ رشد تولید (با نفت)	نرخ رشد تولید (بدون نفت)	ارزش افزوده نفت (میلیارد ریال)	نسبت تولید با نفت به تولید بدون نفت	سهم نفت در تولید ناخالص داخلی (درصد)
۱۳۹۰	-	-	۱۴۱۳۵۹۴	۱/۲۶	۲۵/۹۲
۱۳۹۱	۱۴/۱۸	۲۴/۹۵	۱۰۲۶۱۱۶	۱/۱۵	۱۵/۰۵
۱۳۹۲	۳۴/۵۳	۲۹/۶۰	۱۷۱۶۱۹۷	۱/۱۹	۱۹/۴۳
۱۳۹۳	۱۳/۸۰	۱۷/۷۸	۱۶۰۱۵۶۴	۱/۱۵	۱۵/۳۹
۱۳۹۴	-۱/۷۵	۳/۰۵	۱۰۷۴۸۰۲	۱/۱۰	۱۰/۰۳
۱۳۹۵	۱۸/۱۰	۱۲/۵۸	۱۸۶۰۹۲۳	۱/۱۵	۱۵/۴۲
۱۳۹۶	۱۶/۲۱	۱۴/۷۱	۲۳۴۲۸۵۰	۱/۱۷	۱۶/۹۲
۱۳۹۷	۲۹/۲۷	۳۰/۷۹	۲۸۱۸۳۲۹	۱/۱۶	۱۵/۵۶
۱۳۹۸	۲۶/۵۱	۳۷/۰۴	۱۶۵۸۵۵۸	۱/۰۷	۶/۶۸
۱۳۹۹	۵۰/۳۱	۵۴/۴۰	۱۴۷۶۵۶۸	۱/۰۴	۳/۸۵
۱۴۰۰	۶۴/۰۱	۵۸/۴۲	۴۵۶۲۴۷۷	۱/۰۸	۷/۵۲
۱۴۰۱	۵۶/۰۲	۵۳/۶۷	۸۵۴۸۲۴۰	۱/۰۹	۹/۱۶

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و محاسبات پژوهش

نمودار ۲: سهم نفت در تولید ناخالص داخلی (به قیمت جاری) (درصد)

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بر اساس جدول (۲) و نمودار (۲) مشاهده می شود که طی سال های ۱۳۹۰-۱۴۰۱: سهم نفت از تولید ناخالص داخلی، با یک دوره کاهش در سال ۱۳۹۱، در سال ۱۳۹۲ افزایش یابد. سپس از سال ۱۳۹۳ تا سال ۱۳۹۴ روند نزولی در پیش گرفته است. با برقرار شدن برجام در سال ۱۳۹۴، سهم این بخش در سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ افزایش یافت ولی با خروج آمریکا از برجام دوباره به روند نزولی خود از سال ۱۳۹۷ ادامه داده و به ۳/۸۵ در سال ۱۳۹۹ رسیده است. این امر نشان از اثرگذاری بالای شرایط بین المللی بر ارزش افزوده بخش نفت در کشور دارد. سهم نفت از تولید ناخالص داخلی از سال ۱۴۰۰ دوباره روند افزایشی ولی با سرعت کاهشی یافته است که کاهش قیمت جهانی نفت در دوران کرونا در کوچک شدن حجم بخش نفت در اقتصاد ایران نیز بی تأثیر نبوده است.

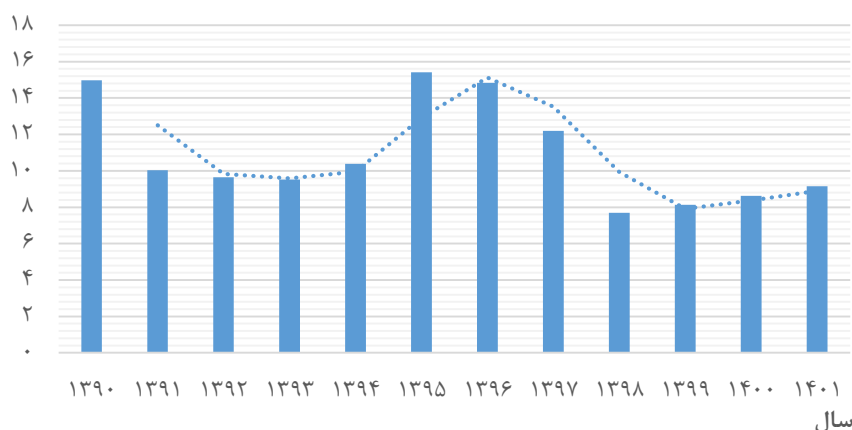
در ادامه برای تشریح بهتر مسئله، تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) و سهم ارزش افزوده بخش نفت در GDP کشور به قیمت ثابت ۱۳۹۵ در جدول (۳) و نمودار (۳) ارائه شده است:

جدول ۳: تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) و سهم ارزش افزوده بخش نفت در GDP کشور به قیمت ثابت ۱۳۹۵

سال	تولید ناخالص داخلی با نفت (میلیارد ریال)	تولید ناخالص داخلی بدون نفت (میلیارد ریال)	نرخ رشد تولید (با نفت)	نرخ رشد تولید (بدون نفت)	ارزش افزوده نفت (میلیارد ریال)	سهم نفت در تولید ناخالص داخلی (درصد)
۱۳۹۰	۱۳۳۹۸۳۲۸/۳	۱۱۶۵۲۷۴۵/۲	-	-	۱۷۴۵۵۸۳	۱۴/۹۸
۱۳۹۱	۱۲۸۲۳۲۱۱/۷	۱۱۶۵۳۰۹۶/۶	-۴/۳۰	۰/۰۰	۱۱۶۹۲۱۵	۱۰/۰۳
۱۳۹۲	۱۲۶۱۱۰۶۴	۱۱۵۰۲۶۸۴/۶	-۱/۶۵	-۱/۲۹	۱۱۰۸۳۷۹	۹/۶۴
۱۳۹۳	۱۳۰۴۷۴۴۳/۲	۱۱۹۱۲۲۶۵/۱	۳/۴۶	۳/۵۶	۱۱۳۵۱۷۸	۹/۵۳
۱۳۹۴	۱۲۸۱۲۵۵۲/۸	۱۱۶۰۶۷۵۰/۲	-۱/۸۰	-۲/۵۶	۱۲۰۵۸۰۳	۱۰/۳۹
۱۳۹۵	۱۳۹۲۹۶۹۵/۳	۱۲۰۶۸۷۷۲/۱	۸/۷۲	۳/۹۸	۱۸۶۰۹۲۳	۱۵/۴۲

۱۴/۸۴	۱۸۴۰۹۲۶	۲/۸۰	۲/۲۸	۱۲۴۰۶۱۹۸/۷	۱۴۲۴۷۱۲۵	۱۳۹۶
۱۲/۱۹	۱۵۰۲۳۸۵	-۰/۶۹	-۲/۹۸	۱۲۳۱۹۹۹۱/۵	۱۳۸۲۳۳۷۶/۵	۱۳۹۷
۷/۶۹	۹۵۸۱۳۵/۱	۱/۱۱	-۲/۹۵	۱۲۴۵۶۶۱۳/۵	۱۳۴۱۴۷۴۸/۶	۱۳۹۸
۸/۱۳	۱۰۵۰۲۴۴	۳/۶۵	۴/۰۷	۱۲۹۱۰۹۸۴/۷	۱۳۹۶۱۲۲۸/۶	۱۳۹۹
۸/۶۲	۱۱۵۶۲۶۲	۳/۹۰	۴/۳۷	۱۳۴۱۵۰۹۷/۳	۱۴۵۷۱۳۵۹/۲	۱۴۰۰ (برآورد)
۹/۱۶	۱۲۷۲۱۹۷	۳/۴۸	۴/۰۰	۱۳۸۸۱۸۰۰	۱۵۱۵۳۹۹۷	۱۴۰۱

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و محاسبات پژوهش.

نمودار ۳: سهم نفت در تولید ناخالص داخلی (به قیمت ثابت ۱۳۹۵) (درصد)

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و محاسبات تحقیق

بر اساس جدول (۳) و نمودار (۳) مشاهده می‌شود که طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۴۰۱:

روند تولید ناخالص داخلی کشور با لحاظ نفت تا سال ۱۳۹۸، به جز سال‌های ۱۳۹۳، ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ که نسبت به سال ماقبل آن افزایشی بود، روندی کاهنده داشته است. از سال ۱۳۹۹ روند افزایشی پیدا کرده که با رشد متوسطی حدود ۱/۲۰ درصد در ۱۱ سال است. معنی این رشد آن است که ارزش تولیدات داخلی با در نظر گرفتن ارزش تولید نفت در کشور و با تعدیل تورم با رشدی معادل ۱ درصد افزایش داشته است. طی این سال‌ها، نرخ رشد تولید همواره روند سینوسی داشته است. بالاترین نرخ رشد متعلق به سال ۱۳۹۵ و کمترین مقدار رشد مربوط به سال ۱۳۹۷ و منفی بوده است. علاوه بر سال ۱۳۹۷، نرخ رشد در سال‌های ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۴ و ۱۳۹۸ نیز منفی بوده است.

تولید ناخالص داخلی کشور بدون لحاظ نفت، به جز سال‌های ۱۳۹۲، ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷ روندی فزاینده داشته است. این روند با رشد متوسطی حدود ۱/۶۳ درصد در ۱۱ سال بوده است. معنی این رشد آن است که ارزش تولیدات داخلی بدون در نظر گرفتن ارزش تولید نفت در کشور با لحاظ تورم با رشدی معادل ۱ درصد افزایش داشته است. بالاترین نرخ رشد متعلق به سال ۱۴۰۰ و کمترین مقدار رشد مربوط به سال ۱۳۹۴ و منفی بوده است. علاوه بر سال ۱۳۹۴، نرخ رشد در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۴ نیز منفی بوده است.

سهم نفت از تولید ناخالص داخلی تا سال ۱۳۹۸، به جز سال های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ که نسبت به سال ماقبل آن به دلیل برقرار شدن برجام در سال ۱۳۹۴ افزایشی بود، روند کاهشی داشته و از سال ۱۳۹۹ روند افزایشی یافته است. سهم نفت از تولید ناخالص داخلی از سال ۱۳۹۹ با سرعت کاهشی دوباره روند افزایشی داشته که کاهش قیمت جهانی نفت در دوران کرونا در کوچک شدن حجم بخش نفت در اقتصاد ایران نیز بی تأثیر نبوده است.

در اینجا این پرسش مطرح می شود که چرا در این گزارش بر سهم بخش نفت از تولیدات ملی تأکید شده است و این سهم چگونه بر موضوعی مانند مشارکت بخش مردمی در اقتصاد اثر می گذارد؟ در حقیقت، در کشورهایی که از مواهب طبیعی (نفت، گاز، معادن و ...) برخوردار هستند، درآمد حاصل از این منابع جزء بزرگی از درآمدهای دولت را تشکیل می دهد. اگرچه درآمدهای حاصل از فروش دارایی بر سطح اقتصاد اثر مثبت می گذارند؛ اما اگر با مدیریت صحیح از این درآمد استفاده نشود در بلندمدت باعث کاهش رشد اقتصادی خواهد شد و بر ساختار و کارایی تصمیم گیری عمومی تأثیر بسزایی خواهند داشت. دولت در کشورهایی که فاقد منابع طبیعی هستند، غالباً از طریق اخذ مالیات، خدمات با کیفیت عمومی را ارائه می دهند. دولت برای تأمین مالی هزینه های در کشورها بر خوردار از منابع طبیعی، وابستگی کمتری به درآمدهای مالیاتی جمع آوری شده از آحاد جامعه دارد؛ بنابراین در انجام هزینه های دقت نظر کمتری دارد. همچنین، وجود این درآمدها سبب می شود که عدم تعادل ها در سطوح مختلف اقتصادی دیرتر نمایان شوند و ناکارایی ها دوام بیشتری یابند. در این راستا، کشورهای دارنده نفت و به خصوص ایران، بودجه طرح های توسعه ای و عمرانی را غالباً از طریق درآمدهای نفتی تأمین می کنند و البته سهم بودجه هزینه ای که بخش بزرگی از آن نیز از درآمدهای حاصل از فروش نفت تأمین می شود، بسیار بالاتر است. در بیشتر این کشورها بخش نفت از سهم ارزش افزوده بالایی در تولید ناخالص داخلی برخوردار بوده و افزایش شدید درآمدهای نفتی در حالی که به عنوان یک ثروت طبیعی باید تلقی گردد، به بلای اقتصادی تبدیل می شود. برای رفع این مشکلات، با توجه به کاهش قیمت نفت در سال های اخیر و همراه شدن آن با مسائل تحریم، نیاز بیشتر به تولید داخل و حمایت از سرمایه گذاری در بخش خصوصی ضرورت پیدا می کند که در حقیقت می توان وابستگی به درآمدهای نفت را با تقویت بخش خصوصی و افزایش مشارکت مردم و افزایش تولید کاهش داد. مردمی سازی اقتصاد با اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ و توانمندسازی بخش خصوصی، کاهش وابستگی به نفت، مدیریت مصرف، استفاده حداکثری از زمان، منابع و امکانات و حرکت بر اساس برنامه می تواند برای رفع مشکل کارساز باشد.

۱-۲- شاخص‌های سنجش میزان مشارکت مردم

۱-۲-۱- شاخص جهانی کارآفرینی

شاخص جهانی کارآفرینی (GEI) به عنوان یکی از شاخص‌های مهم برای ارزیابی اقتصاد کلان در کشورهای جهان است که سالانه از سوی «مؤسسه کارآفرینی و توسعه جهانی» یا «GEDI» و پس از بررسی و سنجش چندین پارامتر منتشر می‌شود. درواقع شاخص جهانی کارآفرینی برای به تصویر کشیدن اکوسیستم‌های کارآفرینانه طراحی شده و این شاخص نه یک شمارش ساده خروجی‌ها مانند تعداد بنگاه‌های ثبت شده جدید است و نه یک محک‌زنی بر اساس سیاست‌گذاری‌ها می‌باشد. این شاخص ویژگی‌هایی از کارآفرینی از قبیل نوآوری، گسترش بازار، رشد محور بودن و بینش بین‌المللی داشتن را مدنظر قرار می‌دهد که بهره‌وری را بهبود می‌بخشند. شاخص جهانی کارآفرینی دارای ابعاد اشتیاق کارآفرینانه، توانایی کارآفرینانه و گرایش کارآفرینانه است. اشتیاق کارآفرینانه دارای مؤلفه‌های سرمایه ریسک‌پذیر، بین‌المللی‌سازی، رشد بالا در کسب و کار، نوآوری فرایند و نوآوری محصول است. توانایی کارآفرینانه دارای مؤلفه‌های رقابت، سرمایه انسانی، جذب فناوری و کسب و کار نوپا مبتنی بر فرصت است. گرایش کارآفرینانه دارای مؤلفه‌های پشتیبانی فرهنگی، شبکه‌سازی، پذیرش ریسک، مهارت کسب و کارهای نو و درک فرصت است. ابعاد و مؤلفه‌های شاخص جهانی کارآفرینی در جدول (۴) ارائه شده است:

جدول ۴: شاخص جهانی کارآفرینی

اشتیاق کارآفرینانه	سرمایه ریسک‌پذیر	سرمایه‌گذاری غیررسمی
		عمق بازار سرمایه
	بین‌المللی سازی	صادرات
		پیچیدگی اقتصادی
	رشد بالا در کسب و کار	فعالیت کسب و کارهای پررشد (غزال‌ها)
		مالی و استراتژی (سرمایه‌گذاری جسورانه* استراتژی کسب و کار)
	نوآوری فرایند	فناوری جدید
		علم GERD (میانگین مراکز پژوهشی و دسترسی به دانشمندان)
	نوآوری محصول	محصول جدید
		انتقال فناوری
توانایی کارآفرینانه	رقابت	رقبای
		رقابت‌پذیری (غلبه بازار* مقررات)
	سرمایه انسانی	سطح تحصیلات
		بازار کار (آموزش کارکنان* آزادی نیروی کار)
	جذب فناوری	سطح فناوری
		جذب فناوری
	کسب و کار نوپا مبتنی بر فرصت	انگیزه فرصت
		حکمرانی (مالیات* حکمرانی خوب)

گرایش کارآفرینانه	پشتیبانی فرهنگی	میانگین حرفه و شأن مقام
		فساد
	شبکه‌سازی	آشنایی با کارآفرینان
		تراکم (شهرنشینی* زیرساخت)
	پذیرش ریسک	پذیرش ریسک
		ریسک کشور
	مهارت کسب‌وکارهای نو	درک از مهارت
		آموزش (آموزش سطح* کیفیت آموزش)
	درک فرصت	تشخیص فرصت
		آزادی (آزادی کسب‌وکار* حقوق مالکیت)

منبع: جدول ۱ ارکان شاخص جهانی کارآفرینی ۲۰۱۸.

همچنین، رتبه ایران در شاخص جهانی کارآفرینی در دوره‌های مختلف در جدول (۵) ارائه شده است:

جدول ۵: امتیاز و رتبه ایران در شاخص جهانی کارآفرینی

سال	GEI	رتبه منطقه‌ای	تعداد کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا	رتبه جهانی	تعداد کشور
۲۰۱۶	۲۸/۸	۱۴	۱۵	۸۰	۱۳۲
۲۰۱۷	۲۲/۱	۱۴	۱۵	۸۵	-
۲۰۱۸	۲۶/۸	۱۱	۱۴ (بحرین از منا خارج شده و جزء کشورهای اقیانوسیه قرار گرفته است)	۷۲	۱۳۷
۲۰۲۲	-	۲	۱۴	۵۲	۱۳۷

Source: Global Entrepreneurship Monitor

بر اساس جدول (۵)، در سال ۲۰۱۶ رتبه ایران در بین کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، ۱۴ بوده که این رتبه به ۲ در سال ۲۰۲۲ ارتقا یافته است. همچنین رتبه جهانی ایران در شاخص جهانی کارآفرینی در سال ۲۰۱۶، برابر با ۸۰ بود که این رتبه به ۵۲ در سال ۲۰۲۲ ارتقا یافته است.

جایگزینی اقتصاد کارآفرینی به جای اقتصاد نفتی می‌تواند جایگاه شایسته‌ای برای ایران ایجاد کند. بدون توجه به نقش کارآفرینی در توسعه کشور، تحقق هدف‌ها امکان‌پذیر نبوده و با ادامه وضع موجود، منابع به هدر رفته و حجم و پیچیدگی مشکلات را اضافه می‌کند؛ بنابراین توجه جدی به کارآفرینی برای کشور بسیار حیاتی است. کارآفرینی به عنوان یکی از مهم‌ترین محورهای اصلی رشد و توسعه پایدار اقتصاد است که می‌تواند منجر به ایجاد فرصت‌های تازه در بازار کار و ایجاد اشتغال مولد و پایدار در کشور شود. در نظام اقتصادی مبتنی بر کارآفرینی، نوآوران و صاحبان فکر و ایده، سرمایه‌های اصلی یک بنگاه اقتصادی و از عوامل اصلی توسعه پایدار محسوب می‌شوند.

در حقیقت، توسعه فعالیت‌های کارآفرینی می‌تواند زمینه مشارکت مردم را در اقتصاد و تولید کشور افزایش دهد. کارآفرینان با ایجاد و توسعه اشتغال در کشور، بی‌شک زمینه فعالیت بخش خصوصی را فراهم خواهند

ساخت، چراکه کارآفرینی مبتنی بر بهره‌وری بوده و با واگذاری کارها به مردم و کاهش وابستگی به دولت در این حوزه می‌توان به توانمندی‌های بخش خصوصی تکیه کرد.

۱-۲-۲- شاخص سهولت کسب و کار

شاخص سهولت کسب و کار دربرگیرنده مجموعه‌ای از سیاست‌گذاری‌ها است که زمینه فعالیت‌های اقتصادی در هر یک از کشورهای جهان را فراهم می‌سازد. مقایسه کشورها از منظر این شاخص ثابت می‌کند بهبود در مؤلفه‌های سهولت کسب و کار، نقش مستقیمی در رشد اقتصادی کشورها دارد. محیط‌های غیررقابتی، ناسالم کسب و کار و بی‌ثبات اقتصاد کلان به عنوان موانع جهش تولید در اقتصاد لحاظ می‌شوند. برای سنجش شاخص سهولت کسب و کار، ۱۰ زیرشاخص وجود دارد که عبارت‌اند از:

شاخص اول: شروع یک کسب و کار؛

شاخص دوم: دریافت پروانه ساخت و ساز؛

شاخص سوم: دریافت برق (روش‌ها، زمان و هزینه)؛

شاخص چهارم: ثبت املاک؛

شاخص پنجم: دریافت اعتبار؛

شاخص ششم: حمایت از سرمایه‌گذاران (خرد)؛

شاخص هفتم: شاخص پرداخت مالیات؛

شاخص هشتم: تجارت برون مرزی؛

شاخص نهم: ضمانت اجرای قراردادها؛

شاخص دهم: حل و فصل ورشکستگی.

شاخص سهولت انجام کسب و کار بر این اصل پایه‌گذاری شده که فعالیت اقتصادی از شفافیت قوانین منتفع و بهره‌مند می‌گردد. قوانینی که امکان تعاملات داوطلبانه بین بازیگران اقتصادی را فراهم می‌کند، حقوق مالکیت مستحکمی را تنظیم می‌نماید، حل و فصل اختلافات را تسهیل می‌کند و از طرفین قراردادها در مقابل منافع یک‌جانبه و سوءاستفاده حمایت می‌نماید. چنین قوانینی در صورت برخورداری از ویژگی‌های کارآمدی، شفافیت و در دسترس بودن، در پیشبرد رشد و توسعه بسیار مؤثر هستند. همچنین این امر می‌تواند معیاری برای بهره‌مندی از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های بخش مردمی در اقتصاد محسوب شود.^۱ از این‌رو، در جدول (۶) امتیاز و رتبه‌بندی ایران در شاخص سهولت کسب و کار طی دوره زمانی ۲۰۲۰-۲۰۱۱ ارائه شده است.

جدول ۶: امتیاز و رتبه ایران در شاخص سهولت کسب و کار

سال	امتیاز	رتبه جهانی	تعداد کشور
۲۰۱۱	-	۱۲۹	۱۸۳
۲۰۱۲	-	۱۴۴	۱۸۳
۲۰۱۳	-	۱۴۵	۱۸۵
۲۰۱۴	-	۱۵۲	۱۸۹
۲۰۱۵	۵۶/۵۱	۱۳۰	۱۸۹
۲۰۱۶	۵۷/۴۴	۱۱۸	۱۸۹
۲۰۱۷	۵۷/۲۶	۱۲۰	۱۹۰
۲۰۱۸	۵۶/۴۸	۱۲۴	۱۹۰
۲۰۱۹	۵۶/۹۸	۱۲۸	۱۹۰
۲۰۲۰	۵۸/۵	۱۲۷	۱۹۰

Source: Doing Business reports (2011-2020).

<https://archive.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-reports>.

بر اساس آمار ارائه شده در جدول (۶)، طی سال های ۲۰۲۰ - ۲۰۱۱، ایران در شاخص سهولت کسب و کار از رتبه ۱۲۹ در سال ۲۰۱۱ به رتبه ۱۲۷ در سال ۲۰۲۰ رسیده است. کمترین جایگاه ایران در سال ۲۰۱۴ و با رتبه ۱۵۲ و بهترین جایگاه ایران در سال ۲۰۱۶ با رتبه ۱۱۸ بوده است.

بررسی فضای کسب و کار و تعیین شاخص و رتبه سهولت کسب و کار به عواملی می پردازد که به رغم اینکه بر عملکرد اقتصادی بنگاه ها مؤثر است، مدیران بنگاه ها در خصوص تغییر یا بهبود آن ها نقشی ندارند. سه شرط لازم برای فعالیت اقتصادی بخش خصوصی و کارا بودن اقتصاد، آزاد بودن و شفافیت قیمت ها، رقابتی بودن بازار و حفظ حقوق مالکیت معنوی است و نقش دولت در بهبود این فضا و فراهم آوردن شرایط مناسب جهت جذب فعالیت بخش خصوصی بسیار مهم می باشد. تجربه جهان نشان می دهد که در کشورهای توسعه یافته و پیشرفته که شرایط مساعدتری بر فضای کسب و کار حاکم است، بنگاه های اقتصادی به صورت کارا تر و بهینه تر عمل می کنند.

اصلاح و بازسازی فضای کسب و کار و بهبود شاخص های مزبور در عرصه جهانی گامی مثبت و اساسی در جهت تقویت مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد، ارتقاء سطح اشتغال و تولید در کشور محسوب می شود. همچنین، بهبود رتبه سهولت انجام کار در سطح جهان نمادی مهم برای استقبال سرمایه گذاران خارجی برای ورود به کشور و ارتقاء و تسهیل جریان ورود فناوری به شمار می رود. از جمله اقدامات قابل توجه در این خصوص، رفع موانع تولید و سرمایه گذاری، کاهش ریسک سرمایه گذاری از طریق فراهم کردن امنیت اقتصادی و سیاسی و ایجاد هماهنگی بین نظام آموزشی و نیازهای بازار کار، وضعیت بازار کار و اشتغال می باشد.^۱

۱. میراحسنی (۱۳۹۱)

۱-۲-۳- تعداد کارگاه‌های کوچک و متوسط (SME) از کل کارگاه‌های فعال

نقش صنایع کوچک و متوسط در ایجاد اشتغال مولد و پایدار، رونق تولید و خودکفایی اقتصادی حائز اهمیت است. بر اساس تعریف بانک جهانی در مورد SME ها، این کسب و کارها درواقع بنگاه‌های اقتصادی هستند که حداکثر ۳۰۰ نیروی کار داشته و فروش سالانه در حدود ۱۵ میلیون دلار یا کمتر دارند. در ایران نیز بر اساس تعریف بانک مرکزی، کسب و کارهای خرد که کمتر از ۱۰ کارمند، کسب و کارهای کوچک که ۱۰ تا ۴۹ کارمند، کسب و کارهای متوسط که ۵۰ تا ۹۹ کارمند و کسب و کارهای بزرگ که بیشتر از ۱۰۰ کارمند دارند را شامل می‌شود. در ادامه، تعداد کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر طی سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۰ در جدول (۷) ارائه شده است.

جدول ۷: تعداد کارگاه‌ها و شاغلان صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر

سال	جمع		نفر ۱۰-۴۹				نفر ۵۰-۹۹				۱۰۰ نفر و بیشتر	
	تعداد کارگاه	تعداد شاغلان	تعداد کارگاه	سهم (درصد)	تعداد شاغلان	سهم (درصد)	تعداد کارگاه	سهم (درصد)	تعداد شاغلان	سهم (درصد)	تعداد کارگاه	سهم (درصد)
۱۳۹۰	۲۷۴۷۷	۱۶۴۳۰۱۵	۲۱۴۸۹	۷۸٫۲۱	-	-	۳۱۶۷	۱۱/۵۳	-	-	۲۸۲۱	۱۰/۲۷
۱۳۹۴	۳۳۴۶۲	۱۷۹۲۹۶۸	۲۷۱۰۶	۸۱٫۰۱	-	-	۳۳۷۱	۱۰/۰۷	-	-	۲۹۸۵	۸/۹۲
۱۳۹۵	۳۱۳۰۹	۱۷۸۸۶۵۱	۲۴۹۸۱	۷۹/۷۹	۵۱۲۵۱۱	۲۸/۶۵	۳۳۳۲	۱۰/۶۴	۲۲۵۳۰۸	۱۲/۶۰	۲۹۹۵	۹/۵۷
*۱۳۹۶	۳۰۳۲۲	۱۷۷۷۵۶۹	۲۴۱۶۱	۷۹/۶۶	۴۸۸۴۴۸	۲۷/۴۸	۳۱۵۴	۱۰/۴۰	۲۱۵۸۳۵	۱۲/۱۴	۳۰۱۵	۹/۹۴
۱۳۹۷	۲۹۱۷۰	۱۷۳۳۷۸۹	۲۳۰۶۰	۷۹/۰۵	۴۶۵۱۹۷	۲۶/۸۳	۳۱۶۹	۱۰/۸۶	۲۱۳۹۵۵	۱۲/۳۴	۲۹۴۱	۱۰/۰۸
۱۳۹۸	۲۹۱۴۸	۱۸۰۳۸۱۱	۲۲۶۱۴	۷۷/۵۸	۴۶۳۱۰۳	۲۵/۶۷	۳۳۵۱	۱۱/۵۰	۲۲۷۸۵۶	۱۲/۶۳	۳۱۸۳	۱۰/۹۲
۱۳۹۹	۳۰۴۰۰	۱۸۸۴۴۷۳	۲۳۸۹۷	۷۸/۶	۴۸۴۷۲۹	۲۵/۷۲	۳۱۹۱	۱۰/۵۱	۲۲۰۱۵۶	۱۱/۶۸	۳۳۱۱	۱۰/۸۹

منبع: سالنامه‌های آماری مرکز آمار ایران.

بر اساس نتایج جدول (۷) می‌توان بیان داشت که طی سال‌های ۱۳۹۹ - ۱۳۹۰:

سهم تعداد کسب و کارهای کوچک در سال ۱۳۹۰ از ۷۸/۲۱ درصد به ۸۱/۰۱ درصد در سال ۱۳۹۴ و سپس با روند کاهشی به ۷۷/۵۸ درصد در سال ۱۳۹۸ و در سال ۱۳۹۹ با کمی افزایش به ۷۸/۶ درصد رسیده است. همچنین، سهم اشتغال کسب و کارهای کوچک با روند کاهشی به ۲۵/۶۷ درصد در سال ۱۳۹۸ و در سال ۱۳۹۹، با کمی افزایش به ۲۵/۷۲ درصد رسیده است.

سهم تعداد کسب و کارهای متوسط طی سال‌های مختلف روند نوسانی داشته است؛ اما سهم تعداد کسب و کارهای متوسط طی سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۴ برابر با ۱۰/۶۶ است. همچنین، سهم اشتغال کسب و کارهای کوچک با روند سینوسی طی دوره مورد بررسی، در نهایت از ۱۲/۶۰ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۱۱/۶۸ درصد در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است.

سهم تعداد کسب و کارهای بزرگ از ۱۰/۲۷ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۸/۹۲ درصد در سال ۱۳۹۴ رسیده است. سپس با روند افزایشی به ۱۰/۹۲ درصد در سال ۱۳۹۸ و در سال ۱۳۹۹، با کمی کاهش به ۱۰/۸۹ درصد و سهم اشتغال کسب و کارهای بزرگ با روند افزایشی به ۶۲/۵۹ درصد در سال ۱۳۹۹ رسیده است. بنابراین، اگرچه سهم اشتغال واحدهای کوچک و متوسط از حدود ۴۱ درصد در سال ۱۳۹۵ به حدود ۳۷ درصد در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است؛ اما نزدیک ۹۰ درصد از بنگاه های تولیدی کشور را واحدهای کوچک و متوسط تشکیل می دهند و بر این اساس هم هرگونه برنامه ریزی برای توسعه صنعتی و اقتصادی کشور، اشتغال زایی، توسعه صادرات غیرنفتی و نوآوری بدون حمایت و پشتیبانی از صنایع کوچک و متوسط میسر نخواهد شد.

در حقیقت، ذکر این نکته ضروری است که بخش عمده تولید ناخالص داخلی کشورهای توسعه یافته ناشی از تولید بنگاه های کوچک و متوسط است. این بنگاه های اقتصادی با وجود اینکه به سرمایه گذاری کمتری نیاز دارند، بازدهی بیشتری داشته و در ایجاد اشتغال، ایجاد بستر مناسب برای نوآوری و اختراعات و افزایش صادرات این کشورها، نقش مهمی دارند.

تا چند دهه پیش، برپایی و حمایت از واحدهای تولیدی بزرگ، امتیاز اقتصادی برای کشورها محسوب می شد و استدلال بر این بود که هرچه شرکت ها بزرگ تر باشند، اقتصاد پویاتر و قدرتمندتر خواهد بود؛ این استدلال ها منجر به پدیدار شدن و رشد واحدهای اقتصادی بزرگ گردید. با وقوع تحولات اخیر، به ویژه فشارهای جمعیتی و نوآوری های لحظه به لحظه، رشد سرمایه های انسانی و بالا رفتن توان مدیریتی و کارآفرینی صاحبان مشاغل کوچک موجب شده که حمایت از بنگاه های کوچک و متوسط در دستور کار کشورهای مختلف قرار گیرد. یکی از خصوصیات مهمی که اغلب به بنگاه های کوچک و متوسط نسبت داده می شود، مشارکت بالای آنها در خلق اشتغال و ایجاد درآمد و در نتیجه رشد اقتصادی است.

شرکت های کوچک و متوسط به دلیل توانایی در کاهش نرخ بیکاری و تأثیر اجتماعی آن، توانایی بالایی در توسعه ملی دارند.^۱ اهمیت واحدهای کوچک و متوسط در ایران را از دو بعد کمی و کیفی می توان بررسی کرد. از بعد کمی، درصد بسیار بالایی از شرکت های موجود در کشور ما و بسیاری از کشورهای جهان را واحدهای کوچک و متوسط تشکیل می دهند و تعداد شاغلان این واحدها قابل توجه است. از بعد کیفی، این واحدها می توانند بخش خصوصی را در سرمایه گذاری ها تشویق کنند، چون بخش خصوصی معمولاً برای ایجاد واحدهای بزرگ امکانات کافی ندارند.^۲

1. Ginting et al. (2019)

۲. امین بیدختی و زرگر (۱۳۹۰)

۱-۲-۴- ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های

صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بخش خصوصی

ارزش افزوده، تداعی‌گر تولید ثروت و ارزش مازاد در اقتصاد و میزان موفقیت بخش‌های مختلف به منظور افزایش بهره‌وری از عوامل تولید می‌باشد. بررسی ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی نشان می‌دهد که این بخش‌ها در مسیر خلق ارزش و تولید ثروت چگونه عمل کرده و نحوه توزیع عواید ناشی از تولید این ثروت در آن بخش‌ها به چه صورت بوده است. ارزش افزوده، معیاری برای اندازه‌گیری مازاد ارزشی است که بنگاه بر روی مواد و خدمات اولیه مصرفی ایجاد می‌کند. این ارزش اضافی تولید شده به صورت دستمزد، بهره، مالیات و سود سهام در میان عوامل تولید تقسیم شده و بخشی از آن نیز صرف سرمایه‌گذاری مجدد در مسیر تولید می‌شود.^۱ بنابراین بررسی ارزش افزوده اهمیت دارد. در خصوص کارگاه‌های صنعتی، ارزش افزوده شامل ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه به علاوه مابه‌التفاوت ارزش دریافتی و پرداختی غیرصنعتی کارگاه است. منظور از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه، مابه‌التفاوت ارزش ستانده و ارزش نهاده فعالیت صنعتی است که در آن ارزش ستانده فعالیت صنعتی، مجموع ارزش کالاهای تولید شده، ارزش محصول تولیدشده توسط شاغلان کارگاه، دریافتی بابت خدمات صنعتی، تغییرات ارزش موجودی کالاهای در جریان ساخت، تفاوت ارزش فروش از ارزش خرید کالاهایی که بدون تغییر شکل به فروش رسیده‌اند، ارزش اموال سرمایه‌ای ساخته شده توسط کارگاه و ارزش برق و آب تولید و فروخته شده است. همچنین، ارزش نهاده فعالیت صنعتی، مجموع ارزش مواد خام و اولیه، ابزار و لوازم و ملزومات کم دوام مصرف شده، ارزش سوخت مصرف شده، ارزش برق و آب خریداری شده، ارزش مواد و قطعات مصرف شده برای ساخت با ایجاد اموال سرمایه‌ای توسط کارگاه و پرداختی بابت خدمات صنعتی است. دریافتی و پرداختی بابت خدمات غیرصنعتی نیز دریافتی‌ها و پرداختی‌های کارگاه بابت خدماتی از قبیل اجاره ساختمان، اجاره ماشین‌آلات، ارتباطات، مخابرات، حمل‌ونقل، خدمات حسابداری و حقوقی و آموزشی، حق‌العمل کاری و مانند آن است.^۲ در ادامه، آمار ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بخش خصوصی در جدول (۸) ارائه شده است:

۱. حسینی نسب و همکاران (۱۳۸۹)

۲. نتایج طرح آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیش‌تر کشور ۱۴۰۰

جدول ۸: ارزش افزوده، ارزش سرمایه گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بخش خصوصی (میلیون ریال)

سال	ارزش افزوده	ارزش سرمایه گذاری	ارزش موجودی انبار	ارزش صادرات مستقیم
۱۳۹۵	۱۶۷۰۴۸۲۰۴۳	۳۳۰۴۵۶۴۴۴	۱۲۱۱۵۲۰۸۰	۷۷۶۹۶۶۵۹۱
۱۳۹۷	۲۸۰۸۷۵۱۶۶۷	۶۳۸۷۳۶۷۱۵	۷۸۳۱۴۶۸۸۱	۱۶۹۴۴۷۵۹۹۳
۱۳۹۸	۴۶۵۰۹۰۰۱۷۵	۴۸۱۸۷۰۳۱۴	۹۲۷۸۰۹۱۳۸	۲۵۱۱۹۱۱۹۱۲
۱۳۹۹	۸۳۹۲۴۶۳۰۰۵	۱۰۶۴۲۴۰۴۸۹	۲۰۲۸۰۷۹۹۴۵	۴۳۲۳۳۹۲۲۰۸

منبع: سالنامه آماری ۱۴۰۱ بخش خصوصی اخذ شده از مرکز آمار ایران (دفتر آمارهای انرژی، صنعت و زیربنایی).

بر اساس آمار و اطلاعات، ارزش افزوده کارگاه های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بخش خصوصی از ۱۶۷۰۴۸۲۰۴۳ میلیون ریال در سال ۱۳۹۵ به ۴۶۵۰۹۰۰۱۷۵ میلیون ریال در سال ۱۳۹۸ و ۸۳۹۲۴۶۳۰۰۵ میلیون ریال در سال ۱۳۹۹ رسیده که نسبت به سال ماقبل دارای رشد ۸۰/۴۴ درصدی بوده است. همچنین، ارزش سرمایه گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه ای) کارگاه های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بخش خصوصی که برابر تغییرات ایجاد شده در ارزش اموال سرمایه ای (ارزش خرید یا تحصیل و هزینه تعمیرات اساسی منهای ارزش فروش انتقال اموال سرمایه ای) طی دوره آماری مورد بررسی است^۱ که از ۲۳۰۴۵۶۴۴۴ میلیون ریال در سال ۱۳۹۵ به ۴۸۱۸۷۰۳۱۴ میلیون ریال در سال ۱۳۹۸ و ۱۰۶۴۲۴۰۴۸۹ میلیون ریال در سال ۱۳۹۹ رسیده که نسبت به سال ماقبل دارای رشد ۱۲۰/۸۵ درصدی بوده است. ارزش موجودی انبار کارگاه های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بخش خصوصی نیز از ۱۲۱۱۵۲۰۸۰ میلیون ریال در سال ۱۳۹۵ به ۹۲۷۸۰۹۱۳۸ میلیون ریال در سال ۱۳۹۸ و ۲۰۲۸۰۷۹۹۴۵ میلیون ریال در سال ۱۳۹۹ رسیده که نسبت به سال ماقبل دارای رشد ۱۱۸/۵۸ درصدی بوده است. همچنین، ارزش صادرات مستقیم کارگاه های صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بخش خصوصی از ۷۷۶۹۶۶۵۹۱ میلیون ریال در سال ۱۳۹۵ به ۲۵۱۱۹۱۱۹۱۲ میلیون ریال در سال ۱۳۹۸ و ۴۳۲۳۳۹۲۲۰۸ میلیون ریال در سال ۱۳۹۹ رسیده که نسبت به سال ماقبل دارای رشد ۷۲/۱۱ درصدی بوده است.

۱-۲-۵- تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بر حسب بخش های عمومی و خصوصی و سهم بخش های عمومی و

خصوصی از سرمایه گذاری کل

موجودی سرمایه عبارت است از مجموعه کالاهای سرمایه ای و دارایی های غیرمالی تولید شده کشور که تحت عنوان ارقام تشکیل سرمایه ثابت ناخالص قابل اندازه گیری بوده و در فرایند تولید کالاها و خدمات و ایجاد درآمد نقش دارند. بنا به تعریف نظام استاندارد حساب های ملی، موجودی سرمایه، خالص ارقام تجمعی تشکیل سرمایه با توجه به طول عمر مفید آنها است. بنابراین موجودی سرمایه دارایی های غیرمالی تولید شده را می توان

مجموع ارزش «ساختمان و تأسیسات»، «ماشین‌آلات و تجهیزات»، «تحقیق و توسعه»، «اکتشاف معادن» و «سایر دارایی‌های ثابت تولید شده» دانست که در فرایند تولید مورد استفاده قرار گرفته یا قابل استفاده می‌باشند.^۱ همچنین در علم اقتصاد، بخش خصوصی بخشی از اقتصاد است که هم برای بهره‌های شخصی راه‌اندازی شده و هم تحت کنترل دولت نیست. برعکس، شرکت‌هایی که بخشی از دولت هستند قسمتی از بخش عمومی به شمار می‌آیند. بخش خصوصی بخش عمده‌ای از نیروی کار را به خدمت می‌گیرد و عمده فعالیت‌ها در بخش خصوصی به وسیله انگیزه افراد برای کسب درآمد هدایت می‌شوند. در ادامه، میزان تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به تفکیک بخش‌های عمومی و خصوصی در دو زیربخش ماشین‌آلات و ساختمان در جدول (۹) ارائه شده است:

جدول ۹: تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بر حسب بخش‌های عمومی و خصوصی (به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰) (میلیارد ریال)

سال	عمومی			خصوصی			کل
	ماشین‌آلات و تجهیزات	ساختمان	کل	ماشین‌آلات و تجهیزات	ساختمان	کل	
۱۳۹۰	۴۱۳۱۶۴	۳۶۵۶۵۶	۷۷۸۸۲۰	۳۸۵۸۴۴	۴۵۷۷۱۲	۸۴۳۵۵۶	۱۶۲۲۳۷۶
۱۳۹۵	۲۶۴۵۴۷	۲۹۸۷۰۲	۵۶۳۲۴۹	۲۴۹۴۱۷	۳۳۹۶۳۴	۵۸۹۰۵۱	۱۱۵۲۳۰۰
۱۳۹۶	۳۲۷۲۸۴	۲۶۳۳۲۱	۵۹۰۶۰۵	۳۱۲۴۳۰	۳۵۴۹۴۲	۶۶۷۳۷۲	۱۲۵۷۹۷۷
۱۳۹۷	۲۰۰۱۵۲	۱۸۳۲۷۳	۳۸۳۴۲۵	۱۸۶۱۷۴	۴۳۹۲۸۱	۶۲۵۴۵۵	۱۰۰۸۸۸۰
۱۳۹۸	۱۴۶۸۸۷	۱۷۵۲۹۹	۳۲۲۱۸۶	۱۳۵۱۳۸	۳۷۱۷۶۰	۵۰۶۸۹۸	۸۲۹۰۸۴
۱۳۹۹	۱۶۶۲۹۳	۱۴۱۴۹۱	۳۰۷۷۸۴	۱۵۷۳۵۶	۳۳۰۴۲۵	۴۸۷۷۸۱	۷۹۵۵۶۵

منبع: سالنامه آماری کشور سال ۱۴۰۱ (حساب‌های ملی) و محاسبات تحقیق.

بر اساس آمار ارائه شده، میزان تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش عمومی در ماشین‌آلات و تجهیزات از ۴۱۳۱۶۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۲۶۴۵۴۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته، سپس با یک دوره افزایش در سال ۱۳۹۶، دوباره با روند کاهشی به ۱۴۶۸۸۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده و دوباره با کمی افزایش به ۱۶۶۲۹۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ افزایش یافته که نسبت به سال ماقبل دارای رشد ۱۳/۲۱ درصدی بوده است. میزان تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش عمومی در ساختمان نیز از ۳۶۵۶۵۶ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۱۷۵۲۹۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ و ۱۴۱۴۹۱ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است. به طور کلی، میزان تشکیل سرمایه ثابت ناخالص کل در بخش عمومی از ۷۷۸۸۲۰ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۵۶۳۲۴۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است و سپس با یک دوره افزایش در سال ۱۳۹۶، دوباره روند کاهشی را شروع کرده و به ۳۲۲۱۸۶ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ و ۳۰۷۷۸۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است. در حقیقت، به طور نسبی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش عمومی در ماشین‌آلات، ساختمان و کل از سال ۱۳۹۰ روند کاهنده داشته است.

1. <https://www.cbi.ir/simplelist/5485.aspx>

همچنین، میزان تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش خصوصی در ماشین آلات و تجهیزات از ۳۸۵۸۴۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۲۴۹۴۱۷ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته، سپس با یک دوره افزایش در سال ۱۳۹۶، دوباره با روند کاهشی به ۱۳۵۱۳۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ رسیده است و دوباره با کمی افزایش به ۱۵۷۳۵۶ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ افزایش یافته که نسبت به سال ماقبل دارای رشد ۱۶/۴۴ درصدی بوده است. میزان تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش خصوصی در ساختمان نیز از ۴۵۷۷۱۲ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۳۳۹۶۳۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ کاهش داشته است. سپس با یک دوره افزایش در سال ۱۳۹۶، دوباره روند کاهشی یافته و به ۳۷۱۷۶۰ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ و ۳۳۰۴۲۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ رسیده است. به طور کلی، میزان سرمایه گذاری کل در بخش خصوصی از ۸۴۳۵۵۶ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۵۸۹۰۵۱ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته و سپس با یک دوره افزایش در سال ۱۳۹۶، دوباره روند کاهشی را شروع کرده و به ۵۰۶۸۹۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ و ۴۸۷۷۸۱ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است. در حقیقت، به طور نسبی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش خصوصی در ماشین آلات، ساختمان و کل از سال ۱۳۹۰ روند کاهنده داشته است.

همچنین، میزان تشکیل سرمایه ثابت ناخالص کل از ۱۶۲۲۳۷۶ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۰ به ۱۱۵۲۳۰۰ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته و سپس با یک دوره افزایش در سال ۱۳۹۶، دوباره روند کاهشی را شروع کرده و به ۸۲۹۰۸۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ و ۷۹۵۵۶۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ کاهش یافته است.

در ادامه، سهم بخش های عمومی و خصوصی از سرمایه گذاری کل در جدول (۱۰) ارائه شده است:

جدول ۱۰: سهم بخش های عمومی و خصوصی از سرمایه گذاری کل (درصد)

سال	سهم بخش عمومی	سهم بخش خصوصی
۱۳۹۰	۴۸	۵۱/۹۹
۱۳۹۵	۴۸/۸۸	۵۱/۱۱
۱۳۹۶	۴۶/۹۴	۵۳/۰۵
۱۳۹۷	۳۸	۶۱/۹۹
۱۳۹۸	۳۸/۸۶	۶۱/۱۳
۱۳۹۹	۳۸/۶۸	۶۱/۳۱

منبع: محاسبات تحقیق.

بر اساس آمار ارائه شده، سهم بخش خصوصی در اقتصاد در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰، کاهش داشته و از ۵۱/۹۹ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۵۱/۱۱ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده و سهم بخش عمومی نیز از ۴۸ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۴۸/۸۸ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. در آن پنج سال سهم بخش عمومی بالا رفته بود و به طور نسبی، سهم بخش خصوصی کاهشی و سهم بخش عمومی افزایشی بوده است. در کل

سهم بخش عمومی از ۴۸ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۳۸/۶۸ درصد در سال ۱۳۹۹ و سهم بخش خصوصی نیز از ۵۱/۹۹ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۶۱/۳۱ درصد در سال ۱۳۹۹ رسیده است. نکته قابل توجه این است که افزایش سهم بخش خصوصی طی سال‌های مورد بررسی، به طور نسبی با نرخ کاهنده داشته است. در حقیقت، رشد متوسط سرمایه‌گذاری کاهنده بوده که عوامل زیادی مانند پرهزینه بودن فضای کسب و کار، نوسانات متغیرهای کلان اقتصادی نظیر نرخ ارز، تورم بالا، تحریم‌های اقتصادی و ... با ایجاد فضای نامساعد و نااطمینانی باعث کاهش مشارکت بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری در اقتصاد شده است. درواقع بر اساس جدول ۹ در هر دو (بخش عمومی و بخش خصوصی) تشکیل سرمایه ثابت پایین آمده است؛ اما در بخش عمومی با سرعت زیادتر و به همین دلیل سهم خصوصی بالاتر رفته است.

۱-۲-۶- بخش تعاون در اقتصاد

شرکت تعاونی، شرکتی است که با حداقل هفت نفر عضو حقیقی یا حقوقی غیردولتی به منظور رفع نیازمندی‌های مشترک و بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی اعضا از طریق خودیاری و کمک متقابل آنان بر اساس قانون بخش تعاون برای انجام یک یا چند فعالیت اقتصادی تشکیل و ثبت می‌شود. شرکت تعاونی دارای اعضای است که عضو شرکت تعاونی، شخصی حقیقی یا حقوقی غیردولتی است که واجد شرایط مندرج در قانون بخش تعاونی بوده و ملتزم به اهداف بخش تعاونی و اساسنامه قانونی تعاونی می‌باشد. شرکت تعاونی می‌تواند فعال، غیرفعال، در دست اجرا و یا منحل شده باشد. شرکت تعاونی فعال، شرکتی است که به بهره‌برداری رسیده و دارای عملکرد مالی سالیانه است و به نحوی تولید داشته و یا ارائه خدمات نماید. شرکت تعاونی در دست اجرا شرکتی است که دارای عملکرد مالی می‌باشد؛ اما هنوز به بهره‌برداری نرسیده است. شرکت تعاونی غیرفعال، شرکتی است که بیش از یک سال عملکرد مالی نداشته باشد. منظور از انحلال شرکت تعاونی و یا هر نوع انحلال شرکت دیگر نیز این است که ساختار و ماهیت شرکت تعاونی از آن گرفته می‌شود و درواقع شخصیت حقوقی شرکت برچیده و به کلی فعالیت‌های شرکت از قالب حقوقی و رسمی خود خارج شده و کلیه مسئولیت‌ها و وظایف مدیران سلب و سهام یا مطالبات تقسیم و بدهی‌ها تصفیه می‌گردد. سرمایه شرکت تعاونی نیز، اموال و دارایی‌هایی است که برای تأسیس تعاونی یا افزایش سرمایه قبلی در اختیار آن قرار می‌گیرد و حداقل ۵۲ درصد آن به وسیله اعضا تأمین می‌شود.^۱ برای تشریح وضعیت بخش تعاون، اطلاعات تعاونی‌ها به تفکیک فعال، در حال بهره‌برداری، در دست اجرا، غیر فعال و منحل شده و نوع تعاونی‌ها در جدول (۱۱) ارائه شده است:

۱. برای اطلاعات بیشتر به گزارش مرکز آمار ایران (۱۳۹۳) مراجعه شود.

جدول ۱۱: اطلاعات تعاونی ها به تفکیک فعال، در حال بهره برداری، در دست اجرا، غیرفعال و منحل شده و نوع تعاونی ها

تغییر تعداد تعاونی ها در هر سال										
۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۳۰۸۲	۳۵۴۱	۳۹۷۸	۴۱۵۷	۳۹۵۹	۴۳۵۹	۴۳۰۸	۷۸۸۰	۱۱۹۶۰	-	کل تعاونی ها
-۱۵۹	۶۱۳	۹۱۳	۱۳۲۷	۱۶۵۱	۱۸۴۷	۱۷۷۴	۲۹۰۳	۴۱۸۹	-	تعاونی های فعال در حال بهره برداری
۲۷۲۴	۲۹۲۷	۳۰۱۸	۲۵۷۰	۱۹۱۳	۱۷۵۹	۱۳۵۲	۲۳۹۴	۳۰۱۲	-	تعاونی های در دست اجرا
۵۰۲	۱	۲۹	۱۹۶	۳۲۴	۶۳۵	۱۰۳۵	۲۱۹۷	۴۰۲۹	-	تعاونی های غیرفعال
۱۵	۰	۱۸	۶۴	۷۱	۱۱۸	۱۴۷	۳۸۶	۷۳۰	-	تعاونی های منحل شده
تغییر تعداد شاغلین در هر سال										
۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۲۸۲۹۲	۶۳۱۵۶	۵۸۰۵۰	۶۶۰۲۷	۶۴۳۸۴	۶۰۷۳۶	۵۶۵۳۰	۱۳۷۵۷۲	۲۲۴۴۶۹	-	کل تعاونی ها
-۸۴۵۳	۱۳۶۱۲	۱۳۴۱۷	۲۲۲۹۵	۲۵۸۱۲	۲۵۵۸۰	۲۳۶۶۷	۴۳۸۸۶	۸۵۸۳۱	-	تعاونی های فعال در حال بهره برداری
۳۰۲۵۱	۴۹۵۴۰	۴۴۰۴۱	۴۰۱۰۰	۳۲۹۹۲	۲۴۸۶۵	۱۵۹۸۹	۴۴۵۶۷	۷۵۵۶۳	-	تعاونی های در دست اجرا
۵۷۸۰	۴	۳۱۱	۲۹۹۴	۴۹۷۷	۸۹۳۹	۱۵۳۵۷	۴۴۸۴۷	۵۴۳۵۱	-	تعاونی های غیرفعال
۷۱۴	۰	۲۸۱	۶۳۸	۶۰۳	۱۳۵۲	۱۵۱۷	۴۲۷۲	۸۷۲۴	-	تعاونی های منحل شده
تغییر تعداد اعضا در هر سال										
۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
-	۸۶۴۴۱	۷۵۹۴۲	۹۸۰۰۴	۹۴۱۸۲	۱۱۳۳۶۱	۷۶۴۸۵	۲۰۷۳۵۲	۱۷۷۷۰۲	-	کل تعاونی ها
-	۲۸۰۰۹	۲۰۲۲۰	۴۲۱۹۳	۴۹۹۹۵	۶۲۹۱۴	۳۶۶۵۳	۱۲۴۴۶۰	۸۵۴۰۰	-	تعاونی های فعال در حال بهره برداری
-	۵۸۴۲۵	۵۵۲۲۴	۵۱۳۸۲	۳۷۸۶۷	۳۹۱۵۶	۲۵۲۱۷	۵۰۴۶۰	۳۳۰۷۸	-	تعاونی های در دست اجرا
-	۷	۳۰۷	۳۵۹۲	۵۱۲۲	۹۷۳۸	۱۱۸۹۸	۲۷۴۷۲	۴۸۸۸۸	-	تعاونی های غیرفعال
-	۰	۱۹۱	۸۳۷	۱۱۹۸	۱۵۵۳	۲۷۱۷	۵۱۶۰	۱۰۳۳۶	-	تعاونی های منحل شده
تغییر میزان سرمایه گذاری (میلیون ریال) ^۱										
۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
-	۱۱۷۸۷۶۱	۱۰۶۲۳۸۲	۱۱۷۱۲۸۲	۱۴۷۶۵۴۳	۲۰۵۶۳۳۸	۱۰۸۰۵۰۹	۳۶۶۵۰۴۸	۱۸۱۴۹۰۹۲	-	کل تعاونی ها
-	۲۹۱۵۲۶	۳۶۱۱۱۶	۳۷۱۲۵۸	۵۵۴۶۵۱	۷۱۱۳۶۲	۵۲۰۱۶۶	۱۲۷۳۶۹۵	۱۷۳۶۶۸۳۸	-	تعاونی های فعال در حال بهره برداری
-	۸۸۷۲۲۵	۶۹۹۵۵۴	۶۹۹۳۰۲	۸۵۷۱۳۱	۱۲۵۳۸۴۰	۴۰۵۴۲۴	۱۱۷۳۳۵۹	۴۷۸۵۶۷	-	تعاونی های در دست اجرا
-	۱۱	۳۰۶	۲۹۸۰۲	۵۷۶۱۳	۵۳۵۳۸	۱۳۵۲۷۴	۱۵۶۱۰۲	۲۴۷۲۱۶	-	تعاونی های غیرفعال
-	۰	۱۴۰۷	۷۰۲۱۱	۷۱۴۸	۳۷۵۹۸	۱۹۶۴۴	۶۱۸۹۲	۵۶۴۷۱	-	تعاونی های منحل شده
سهم انواع تعاونی ها از کل										
۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	رشته
۰/۰۰۹۲	۰/۰۰۹۳	۰/۰۰۹۴	۰/۰۰۹۶	۰/۰۰۹۸	۰/۰۰۹۹	۰/۰۱۰۱	۰/۰۱۰۳	۰/۰۱۰۸	۰/۰۱۱۵	اعتبار
۰/۰۴۱۴	۰/۰۴۱۹	۰/۰۴۲۵	۰/۰۴۳۳	۰/۰۴۴۱	۰/۰۴۴۸	۰/۰۴۵۷	۰/۰۴۶۵	۰/۰۴۸۴	۰/۰۵۱۵	تأمین نیاز مصرف کنندگان

۱. در این جدول، اعداد این بخش بر اساس عنوان باید نشان دهنده تغییر سرمایه گذاری باشند؛ اما با توجه به اینکه فرض بر این است که شرکت های غیرفعال و منحل سرمایه گذاری جدید را انجام نمی دهند، از نظر این نوشتار این اعداد باید نشان دهنده تغییر موجودی سرمایه باشند.

تأمین نیاز تولیدکنندگان	۰/۰۲۰۲	۰/۰۱۹۲	۰/۰۱۸۷	۰/۰۱۸۴	۰/۰۱۸۱	۰/۰۱۸۰	۰/۰۱۷۹	۰/۰۱۷۸	۰/۰۱۷۸	۰/۰۱۷۶
تأمین نیاز صنعتی	۰/۰۱۸۰	۰/۰۱۷۰	۰/۰۱۶۴	۰/۰۱۶۲	۰/۰۱۶۰	۰/۰۱۵۸	۰/۰۱۵۶	۰/۰۱۵۴	۰/۰۱۵۴	۰/۰۱۶۲
تولیدی توزیعی	۰/۰۲۷۲	۰/۰۲۷۲	۰/۰۲۷۲	۰/۰۲۷۲	۰/۰۲۷۵	۰/۰۲۸۱	۰/۰۲۹۹	۰/۰۳۱۲	۰/۰۳۲۱	۰/۰۳۴۶
حمل و نقل	۰/۰۲۳۷	۰/۰۲۲۷	۰/۰۲۲۱	۰/۰۲۲۰	۰/۰۲۱۸	۰/۰۲۱۷	۰/۰۲۱۴	۰/۰۲۱۲	۰/۰۲۱۱	۰/۰۲۱۰
خدمات	۰/۲۵۱۴	۰/۲۵۳۳	۰/۲۵۵۲	۰/۲۵۷۴	۰/۲۵۹۶	۰/۲۶۱۴	۰/۲۶۲۳	۰/۲۶۳۳	۰/۲۶۴۱	۰/۲۶۳۴
سهام عدالت	۰/۰۰۲۰	۰/۰۰۱۹	۰/۰۰۱۸	۰/۰۰۱۸	۰/۰۰۱۸	۰/۰۰۱۷	۰/۰۰۱۷	۰/۰۰۱۷	۰/۰۰۱۶	۰/۰۰۱۶
صنعتی	۰/۱۸۳۱	۰/۱۸۱۶	۰/۱۸۲۹	۰/۱۸۳۷	۰/۱۸۴۳	۰/۱۸۴۳	۰/۱۸۴۴	۰/۱۸۴۱	۰/۱۸۳۸	۰/۱۸۳۳
عمرانی	۰/۰۲۲۶	۰/۰۲۲۲	۰/۰۲۲۰	۰/۰۲۲۰	۰/۰۲۲۰	۰/۰۲۱۸	۰/۰۲۱۶	۰/۰۲۱۵	۰/۰۲۱۴	۰/۰۲۱۴
فرش دستباف	۰/۰۱۷۱	۰/۰۱۶۹	۰/۰۱۷۲	۰/۰۱۷۶	۰/۰۱۷۹	۰/۰۱۸۲	۰/۰۱۸۴	۰/۰۱۸۶	۰/۰۱۸۸	۰/۰۱۸۸
مسکن	۰/۱۴۷۳	۰/۱۳۸۹	۰/۱۳۴۶	۰/۱۳۲۴	۰/۱۳۰۷	۰/۱۲۹۰	۰/۱۲۶۸	۰/۱۲۴۹	۰/۱۲۳۹	۰/۱۲۳۳
معدنی	۰/۰۱۳۷	۰/۰۱۳۷	۰/۰۱۳۶	۰/۰۱۳۶	۰/۰۱۳۵	۰/۰۱۳۵	۰/۰۱۳۴	۰/۰۱۳۳	۰/۰۱۳۲	۰/۰۱۳۱
چندمنظوره	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
کشاورزی	۰/۲۱۱۸	۰/۲۲۶۱	۰/۲۳۱۴	۰/۲۳۱۹	۰/۲۳۲۲	۰/۲۳۲۸	۰/۲۳۳۷	۰/۲۳۵۰	۰/۲۳۵۷	۰/۲۳۵۱
سهم شاغلین										
رشته	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹
اعتبار	۰/۰۲۱۴	۰/۰۲۷۶	۰/۰۲۵۳	۰/۰۲۴۱	۰/۰۲۳۶	۰/۰۲۳۱	۰/۰۲۲۶	۰/۰۲۲۲	۰/۰۲۱۸	۰/۰۲۱۴
تأمین نیاز مصرف‌کنندگان	۰/۰۷۹۴	۰/۱۰۱۴	۰/۰۹۳۱	۰/۰۸۹۳	۰/۰۸۷۶	۰/۰۸۵۹	۰/۰۸۴۳	۰/۰۸۲۵	۰/۰۸۱۰	۰/۰۷۹۴
تأمین نیاز تولیدکنندگان	۰/۰۱۹۱	۰/۰۱۸۹	۰/۰۱۹۹	۰/۰۱۹۳	۰/۰۱۹۰	۰/۰۱۸۸	۰/۰۱۸۸	۰/۰۱۸۸	۰/۰۱۸۸	۰/۰۱۹۱
تأمین نیاز صنعتی	۰/۰۰۹۶	۰/۰۰۹۲	۰/۰۰۸۵	۰/۰۰۹۶	۰/۰۰۹۵	۰/۰۰۹۶	۰/۰۰۹۵	۰/۰۰۹۵	۰/۰۰۹۵	۰/۰۰۹۶
تولیدی توزیعی	۰/۰۶۴۷	۰/۰۵۵۵	۰/۰۵۴۱	۰/۰۵۳۳	۰/۰۵۳۱	۰/۰۵۲۶	۰/۰۵۵۶	۰/۰۵۸۹	۰/۰۶۱۵	۰/۰۶۴۷
حمل و نقل	۰/۰۲۷۸	۰/۰۳۱۷	۰/۰۲۹۸	۰/۰۲۸۸	۰/۰۲۸۸	۰/۰۲۸۶	۰/۰۲۸۵	۰/۰۲۸۲	۰/۰۲۸۰	۰/۰۲۷۸
خدمات	۰/۲۱۲۱	۰/۱۸۷۶	۰/۲۰۰۸	۰/۲۰۴۲	۰/۲۰۵۹	۰/۲۰۸۱	۰/۲۰۸۸	۰/۲۱۰۱	۰/۲۱۱۳	۰/۲۱۲۱
سهام عدالت	۰/۰۰۰۷	۰/۰۰۰۹	۰/۰۰۰۸	۰/۰۰۰۸	۰/۰۰۰۸	۰/۰۰۰۸	۰/۰۰۰۸	۰/۰۰۰۷	۰/۰۰۰۷	۰/۰۰۰۷
صنعتی	۰/۱۳۲۳	۰/۱۲۷۱	۰/۱۲۶۰	۰/۱۲۸۱	۰/۱۳۰۱	۰/۱۳۱۳	۰/۱۳۱۵	۰/۱۳۲۰	۰/۱۳۲۴	۰/۱۳۲۳
عمرانی	۰/۰۲۱۹	۰/۰۱۶۰	۰/۰۲۳۲	۰/۰۲۲۸	۰/۰۲۲۸	۰/۰۲۲۷	۰/۰۲۲۵	۰/۰۲۲۲	۰/۰۲۲۰	۰/۰۲۱۹
فرش دستباف	۰/۰۳۵۰	۰/۰۳۳۰	۰/۰۳۲۹	۰/۰۳۳۹	۰/۰۳۴۱	۰/۰۳۴۳	۰/۰۳۵۵	۰/۰۳۵۴	۰/۰۳۵۲	۰/۰۳۵۰
مسکن	۰/۲۲۰۷	۰/۲۶۹۲	۰/۲۴۸۹	۰/۲۳۹۴	۰/۲۳۶۷	۰/۲۳۴۰	۰/۲۳۰۵	۰/۲۲۶۵	۰/۲۲۳۰	۰/۲۲۰۷
معدنی	۰/۰۰۸۴	۰/۰۰۸۱	۰/۰۰۸۰	۰/۰۰۸۱	۰/۰۰۸۴	۰/۰۰۸۵	۰/۰۰۸۵	۰/۰۰۸۵	۰/۰۰۸۵	۰/۰۰۸۴
چندمنظوره	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
کشاورزی	۰/۱۴۶۷	۰/۱۱۲۸	۰/۱۲۸۶	۰/۱۳۸۳	۰/۱۳۹۶	۰/۱۴۰۷	۰/۱۴۲۸	۰/۱۴۴۵	۰/۱۴۶۱	۰/۱۴۶۷
سهم تعداد اعضا										
رشته	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹
اعتبار	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۹۸	۰/۰۰۹۸	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۹۷
تأمین نیاز مصرف‌کنندگان	۰/۱۱۷۱	۰/۱۱۶۸	۰/۱۱۶۷	۰/۱۱۷۳	۰/۱۱۷۳	۰/۱۱۷۳	۰/۱۱۷۳	۰/۱۱۷۲	۰/۱۱۷۲	۰/۱۱۷۱
تأمین نیاز تولیدکنندگان	۰/۰۰۶۴	۰/۰۰۶۲	۰/۰۰۶۳	۰/۰۰۶۳	۰/۰۰۶۳	۰/۰۰۶۳	۰/۰۰۶۳	۰/۰۰۶۳	۰/۰۰۶۴	۰/۰۰۶۴
تأمین نیاز صنعتی	۰/۰۰۴۲	۰/۰۰۴۱	۰/۰۰۴۱	۰/۰۰۴۲	۰/۰۰۴۲	۰/۰۰۴۲	۰/۰۰۴۲	۰/۰۰۴۲	۰/۰۰۴۲	۰/۰۰۴۲
تولیدی توزیعی	۰/۰۱۶۸	۰/۰۱۴۱	۰/۰۱۴۲	۰/۰۱۴۶	۰/۰۱۴۸	۰/۰۱۵۳	۰/۰۱۵۵	۰/۰۱۶۱	۰/۰۱۶۴	۰/۰۱۶۸
حمل و نقل	۰/۰۰۳۸	۰/۰۰۳۶	۰/۰۰۳۷	۰/۰۰۳۷	۰/۰۰۳۷	۰/۰۰۳۷	۰/۰۰۳۷	۰/۰۰۳۷	۰/۰۰۳۸	۰/۰۰۳۸
خدمات	۰/۰۱۶۱	۰/۰۱۳۱	۰/۰۱۳۹	۰/۰۱۴۵	۰/۰۱۴۸	۰/۰۱۵۱	۰/۰۱۵۴	۰/۰۱۵۷	۰/۰۱۵۹	۰/۰۱۶۱
سهام عدالت	۰/۷۵۹۹	۰/۷۷۱۱	۰/۷۶۸۹	۰/۷۶۶۴	۰/۷۶۵۵	۰/۷۶۴۱	۰/۷۶۳۰	۰/۷۶۱۸	۰/۷۶۰۹	۰/۷۵۹۹
صنعتی	۰/۰۰۶۸	۰/۰۰۵۶	۰/۰۰۵۹	۰/۰۰۶۲	۰/۰۰۶۳	۰/۰۰۶۴	۰/۰۰۶۶	۰/۰۰۶۷	۰/۰۰۶۸	۰/۰۰۶۸
عمرانی	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۰۹	۰/۰۰۰۹	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۱۰
فرش دستباف	۰/۰۰۲۶	۰/۰۰۲۵	۰/۰۰۲۵	۰/۰۰۲۵	۰/۰۰۲۶	۰/۰۰۲۶	۰/۰۰۲۶	۰/۰۰۲۶	۰/۰۰۲۶	۰/۰۰۲۶

ارزیابی شاخص های خروجی منتخب برای سنجش رویکرد مردمی سازی اقتصاد ایران

مسکن	۰/۰۴۴۰	۰/۰۴۳۳	۰/۰۴۳۴	۰/۰۴۳۵	۰/۰۴۳۶	۰/۰۴۳۷	۰/۰۴۳۸	۰/۰۴۳۸	۰/۰۴۴۰
معذنی	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۱۱	۰/۰۰۱۱	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۱۲
چندمنظوره	-	-	-	-	-	-	-	-	-
کشاورزی	۰/۰۱۰۳	۰/۰۰۷۸	۰/۰۰۸۵	۰/۰۰۹۰	۰/۰۰۹۲	۰/۰۰۹۴	۰/۰۰۹۷	۰/۰۰۹۹	۰/۰۱۰۱
سهم سرمایه گذاری (میلیون ریال)									
رشته	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
اعتبار	۰/۰۸۱۳	۰/۰۷۳۱	۰/۰۷۳۱	۰/۰۷۱۷	۰/۰۷۰۹	۰/۰۷۰۴	۰/۰۶۹۹	۰/۰۶۹۷	۰/۰۶۹۳
تأمین نیاز مصرف کنندگان	۰/۱۱۰۳	۰/۰۹۹۴	۰/۰۹۸۰	۰/۰۹۷۶	۰/۰۹۶۷	۰/۰۹۶۱	۰/۰۹۵۶	۰/۰۹۵۱	۰/۰۹۴۸
تأمین نیاز تولید کنندگان	۰/۱۳۱۰	۰/۱۱۷۹	۰/۱۱۶۲	۰/۱۱۵۶	۰/۱۱۴۴	۰/۱۱۳۷	۰/۱۱۳۱	۰/۱۱۲۷	۰/۱۱۲۱
تأمین نیاز صنفی	۰/۰۵۰۹	۰/۰۴۵۸	۰/۰۴۵۳	۰/۰۴۵۱	۰/۰۴۴۶	۰/۰۴۴۳	۰/۰۴۴۰	۰/۰۴۳۸	۰/۰۴۳۷
تولیدی توزیعی	۰/۰۳۶۴	۰/۱۲۱۸	۰/۱۲۱۱	۰/۱۲۰۸	۰/۱۲۰۳	۰/۱۲۰۱	۰/۱۲۰۸	۰/۱۲۱۰	۰/۱۲۳۷
حمل و نقل	۰/۰۰۸۷	۰/۰۰۷۹	۰/۰۰۷۸	۰/۰۰۷۸	۰/۰۰۷۷	۰/۰۰۷۷	۰/۰۰۷۷	۰/۰۰۷۷	۰/۰۰۷۶
خدمات	۰/۱۳۶۳	۰/۱۲۴۸	۰/۱۲۵۵	۰/۱۲۶۰	۰/۱۲۶۴	۰/۱۲۶۸	۰/۱۲۷۱	۰/۱۲۷۱	۰/۱۲۷۰
سهم عدالت	۰/۰۶۰۴	۰/۰۵۴۳	۰/۰۵۳۵	۰/۰۵۳۲	۰/۰۵۲۶	۰/۰۵۲۲	۰/۰۵۱۹	۰/۰۵۱۶	۰/۰۵۱۳
صنعتی	۰/۲۳۴۸	۰/۲۱۶۳	۰/۲۱۶۵	۰/۲۱۶۷	۰/۲۱۹۳	۰/۲۱۱۵	۰/۲۲۱۹	۰/۲۲۱۶	۰/۲۲۰۹
عمرائی	۰/۰۰۵۹	۰/۰۰۵۶	۰/۰۰۵۶	۰/۰۰۵۷	۰/۰۰۵۷	۰/۰۰۵۷	۰/۰۰۵۷	۰/۰۰۵۷	۰/۰۰۵۷
فرش دستباف	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۱۱	۰/۰۰۱۱	۰/۰۰۱۱	۰/۰۰۱۱	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۱۳	۰/۰۰۱۳	۰/۰۰۱۳
مسکن	۰/۰۴۹۸	۰/۰۴۵۱	۰/۰۴۴۹	۰/۰۴۴۹	۰/۰۴۴۸	۰/۰۴۴۹	۰/۰۴۴۸	۰/۰۴۴۸	۰/۰۴۵۴
معذنی	۰/۰۰۴۷	۰/۰۰۴۵	۰/۰۰۴۶	۰/۰۰۵۰	۰/۰۰۵۲	۰/۰۰۵۲	۰/۰۰۵۲	۰/۰۰۵۱	۰/۰۰۵۱
چندمنظوره	-	-	-	-	-	-	-	-	-
کشاورزی	۰/۰۸۸۴	۰/۰۸۲۵	۰/۰۸۷۷	۰/۰۸۸۸	۰/۰۹۰۲	۰/۰۹۰۴	۰/۰۹۱۰	۰/۰۹۱۸	۰/۰۹۲۱

منبع: محاسبات تحقیق بر اساس داده های مرکز آمار ایران اخذ شده از وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی - سامانه جامع و هوشمند بخش تعاون.

بر اساس جدول (۱۱) می توان بیان داشت که طی سال های ۱۳۹۰-۱۳۹۹:

- تغییر تعداد تعاونی های ایجاد شده و فعال در حال بهره برداری در سال ۱۳۹۱، بیشترین و ۱۳۹۹ کمترین بوده است.
- تغییر تعداد تعاونی های در دست اجرا در سال ۱۳۹۷ بیشترین و ۱۳۹۳ کمترین بوده است.
- تغییر تعداد تعاونی های غیر فعال و منحل شده در سال ۱۳۹۱ بیشترین و ۱۳۹۸ کمترین بوده است.
- تغییر تعداد کل شاغلین تعاونی های ایجاد شده و فعال در حال بهره برداری در هر سال و در سال ۱۳۹۱، بیشترین و ۱۳۹۹ کمترین بوده است.
- تغییر تعداد شاغلین تعاونی های در دست اجرا در هر سال، در سال ۱۳۹۱ بیشترین و ۱۳۹۳ کمترین بوده است.
- تغییر تعداد شاغلین تعاونی های غیر فعال شده و منحل شده در هر سال، در سال ۱۳۹۱ بیشترین و ۱۳۹۸ کمترین بوده است.

- تغییر تعداد اعضای کل تعاونی‌ها و تعاونی‌های فعال در حال بهره‌برداری در سال ۱۳۹۲، بیشترین و کمترین ۱۳۹۷ است.
 - تغییر تعداد اعضای تعاونی‌های در دست اجرا در هر سال، در سال ۱۳۹۸ بیشترین و ۱۳۹۳ کمترین بوده است.
 - تغییر تعداد اعضای تعاونی‌های غیرفعال شده و منحل شده در هر سال، در سال ۱۳۹۱ بیشترین و ۱۳۹۸ کمترین بوده است.
 - تغییر میزان سرمایه‌گذاری کل تعاونی‌ها در سال ۱۳۹۱ بیشترین و ۱۳۹۷ کمترین بوده است.
 - تغییر میزان سرمایه‌گذاری تعاونی‌های فعال در حال بهره‌برداری و تعاونی‌های غیرفعال شده در سال ۱۳۹۱ بیشترین و ۱۳۹۸ کمترین بوده است.
 - تغییر میزان سرمایه‌گذاری تعاونی‌های در دست اجرا در سال ۱۳۹۴ بیشترین و ۱۳۹۳ کمترین بوده است.
 - تغییر میزان سرمایه‌گذاری تعاونی‌های منحل شده در سال ۱۳۹۶ بیشترین و ۱۳۹۸ کمترین بوده است.
 - همواره سهم تعداد تعاونی‌های خدمات از کل تعاونی‌ها بیشترین و سهم تعداد تعاونی‌های سهام عدالت از کل تعاونی‌ها کمترین بوده است.
 - همواره سهم شاغلین تعاونی‌های مسکن از کل تعاونی‌ها بیشترین و سهم شاغلین تعاونی‌های سهام عدالت از کل تعاونی‌ها کمترین بوده است.
 - همواره سهم تعداد اعضای تعاونی‌های سهام عدالت از کل تعاونی‌ها بیشترین و سهم تعداد اعضای تعاونی‌های عمرانی از کل تعاونی‌ها کمترین بوده است.
 - همواره سهم میزان سرمایه‌گذاری تعاونی‌های صنعتی از کل تعاونی‌ها بیشترین و سهم میزان سرمایه‌گذاری تعاونی‌های فرش دستبافت از کل تعاونی‌ها کمترین بوده است.
- به طور کلی، وضعیت نامطلوب تعاونی‌ها نمایانگر آن است که مزیت‌های اقتصادی و اجتماعی این بخش به درستی شناخته نشده و روند توسعه آن‌ها با برخی چالش‌ها مواجه بوده است. مشکلات و آسیب‌های بخش تعاون اعم از مسائل حقوقی و قضایی، مسائل روابط انسانی، بودجه، کمرنگ شدن روح تعاون و حضور افراد غیرتعاون‌گر در لوای تعاونی، همگی برخاسته از دو محور کلی شامل مسائل قانونی و باورهای ذهنی نامولد درباره تعاونی‌ها است.^۱

از دیگر مشکلات تعاونی ها، مسئله تأمین مالی است. چون این شرکت ها با سرمایه اندک صاحبان آنها شروع می شود؛ بنابراین برای ادامه حیات نیازمند پایدارسازی منابع هستند و در صورت عدم تحقق این مسئله می توانند با چالش های فراوانی مواجه باشند. همچنین، اعتمادسازی در خصوص تعاونی ها از جمله ایجاد اعتماد برای بانک ها در خصوص کمک به تأمین مالی تعاونی ها برای پیشبرد اهداف آنها ضرورت دارد و در این مسیر حمایت جدی دولت می تواند بسیار کارساز باشد. بنابراین برای رشد بخش تعاونی، ایجاد و تقویت فرهنگ تعاون، شناسایی و حمایت از تعاونی های پیشران و اعمال سیاست های حمایتی و رفع محدودیت ها ضروری است.

۱-۲-۷- سهم بخش های مختلف (خصوصی-عمومی و تعاونی) از وضعیت کل اشتغال

بر اساس تعریف، تمام افراد ۱۰ ساله و بیشتر که در طول هفته مرجع طبق تعریف کار، حداقل یک ساعت کار کرده و یا بنا به دلایلی به طور موقت کارشان را ترک کرده باشند، شاغل محسوب می شوند. افراد شاغل به طور عمده شامل دو گروه مزد و حقوق بگیران و خوداشتغالان می شوند. کارکنان فامیلی بدون مزد و افرادی که بدون دریافت مزد برای یکی از اعضای خانوار خود که نسبت فامیلی با وی دارند، کار می کنند نیز شاغل به شمار می آیند. منظور از مزد و حقوق بگیر، مزد و حقوق بگیر بخش خصوصی، تعاونی و عمومی است که مزد و حقوق بگیر بخش خصوصی شامل کارفرما، کارکن مستقل، حقوق بگیر بخش خصوصی و کارکن فامیلی بدون مزد است. در ادامه در جدول (۱۲)، توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب وضع شغلی ارائه شده است:

جدول ۱۲: توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب وضع شغلی (درصد)

سال	بخش خصوصی	مزد و حقوق بگیران بخش عمومی	مزد و حقوق بگیران بخش تعاونی و کارآموزان و اظهار نشده
۱۳۹۰	۸۲/۶	۱۷/۴	۰/۰
۱۳۹۵	۸۳/۵	۱۶/۵	۰/۰
۱۳۹۶	۸۴	۱۶	۰/۰
۱۳۹۷	۸۴/۵	۱۵/۵	۰/۰
۱۳۹۸	۸۴/۹	۱۴/۷	۰/۴
۱۳۹۹	۸۵/۱	۱۴/۹	۰/۰
۱۴۰۰	۸۴/۶	۱۵/۳	۰/۱
۱۴۰۱	۸۵/۳	۱۴/۷	۰/۰

منبع: مرکز آمار ایران. دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری.

از سال ۱۳۹۸ نتایج طرح آمارگیری نیروی کار بر اساس پیش بینی، برای جمعیت ۱۵ سال و بیشتر برآورد شده است.

بر اساس آمار ارائه شده، حدود ۸۵ درصد شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر کشور در بخش خصوصی و حدود ۱۵ درصد در بخش عمومی مشغول به کار هستند. سهم بخش تعاون نیز بسیار ناچیز است. تعاونی‌ها به عنوان نوعی از اقتصاد مردمی، یکی از الگوهای مطلوب رشد تولید با مشارکت مردم هستند. تعاونی‌ها در ایجاد رشد اقتصادی پایدار نقش اساسی دارند، از این‌رو، سهم شرکت‌های تعاونی و مخصوصاً تعاونی‌های تولیدی در فرایند توسعه اقتصادی حائز اهمیت می‌باشد. تعاونی‌ها با ایجاد هماهنگی در فرایندهای تولید و توزیع می‌توانند به بهره‌وری بیشتری در استفاده از منابع و کاهش هزینه‌ها کمک کرده و با تجمیع سرمایه‌های خرد و بهره‌مندی از توانمندی‌های تک‌تک افراد، باعث افزایش اشتغال و تولید شوند.

۱-۲-۸- مشارکت نیروی کار، نرخ بیکاری و سهم شاغلان

برای تحلیل، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی، بررسی و تحلیل آمارهای بازار کار ابزاری مهم و اساسی است. نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ بیکاری و نسبت اشتغال می‌توانند اطلاعاتی درباره وضعیت کلی اقتصاد، میزان رشد اقتصادی و رونق یا رکود اقتصادی ارائه دهند.

بحث مشارکت اقتصادی نیروی کار در اقتصاد ایران دارای اهمیت زیادی است. مشارکت اقتصادی از شاخص‌های مهم و کلیدی بازار کار در سطح جهان بوده و جزء لاینفک توسعه اقتصادی است و عدم بسترسازی برای مشارکت علاوه بر نظام اقتصادی، نظام اجتماعی را نیز به چالش می‌کشد. از لحاظ کارکردی، مشارکت اقتصادی را می‌توان سازوکاری برای بقاء، توسعه و تعالی نظام اجتماعی دانست. از این‌رو، بحث مشارکت و به صورت خاص مشارکت اقتصادی به عنوان موتور محرکه توسعه می‌تواند تلقی شود.^۱ توجه به این نرخ در تحلیل بازار کار، از منظر رویکرد مردمی‌سازی اقتصاد نیز قابل بحث است. نرخ‌های مشارکت بالا را می‌توان به عنوان زمینه‌سازی قبلی و مناسب برای جلب و جذب نیروی انسانی به انواع فعالیت‌ها و رشته‌ها در تولید محصولات و خدمات قلمداد نمود. تفکیک‌های جنسیتی یا جغرافیایی آن نیز می‌تواند نشان از فراگیری این جذب و به‌کارگیری سرمایه‌های انسانی، یا دوری و شفاف بر حسب جنسیت، منطقه یا نژاد باشد. این‌ها همگی به سیاست‌گذاری که داعیه افزایش مشارکت مردم در اقتصاد را دارد، نقاط قابل توجه و بحرانی را نشان خواهد داد.

میزان مشارکت اقتصادی می‌تواند بیانگر جایگاه اقتصادی هر کشور در سطح بین‌المللی باشد و برای تدوین سیاست‌های اشتغال و برنامه‌ریزی از آن استفاده نمود. پایین بودن این نرخ، دولت‌ها را به چالش اساسی می‌کشد. این نرخ از مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی بازار کار و اقتصاد یک کشور به شمار می‌آید. نرخ مشارکت اقتصادی شاخصی از اندازه نسبی عرضه قابل دسترسی کار را برای تولید کالاها و خدمات ارائه می‌دهد.

۱. غفاری و یوسفی (۱۳۹۷)

نرخ مشارکت اقتصادی یا همان نرخ فعالیت، نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) به جمعیت در سن کار است؛ بنابراین، نرخ مشارکت اقتصادی به متغیرهایی چون جمعیت فعال و جمعیت در سن کار که در دل خود جمعیت غیرفعال را دارد، وابسته است. نرخ مشارکت اقتصادی پایین نشان دهنده آن است که درصد قابل توجهی از جمعیت در سنین فعالیت در بازار کار حضور ندارند و درواقع از زمره جمعیت فعال کشور خارج هستند.

در حالت کلی، جمعیت به طور بالقوه اصلی ترین منبع عرضه نیروی انسانی در بازار کار است و دولت ها همواره بر اساس رشد و تغییر و تحولات این مؤلفه اجتماعی برای توسعه سرمایه انسانی و ایجاد اشتغال در کنار سایر موضوعات، برنامه ریزی و تلاش می کنند. بدیهی است، مدیریت بهینه این سرمایه می تواند منجر به ارتقای ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی کشور شده و عدم اهتمام به این امر به عنوان محور توسعه کشور، صدمات جبران ناپذیر اقتصادی، اجتماعی و حتی امنیتی را به دنبال داشته باشد. بسترهای اشتغال جوانان بستر اقتصادی- اجتماعی است. تلاش برای ترویج رشد اقتصادی- اجتماعی و بهره مندی بیشتر از سود جمعیتی با سرمایه گذاری در آموزش و توسعه مهارت جوانان قابل حصول است.

بحث اشتغال نیز از مهم ترین مباحث مورد توجه در جامعه محسوب می شود و مقوله اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است که باید تبیین و تحلیل گردد تا با ترسیم چشم اندازی واقع بینانه، راهکارهای عملی تنظیم و به مرحله اجرا گذاشته شوند. رشد فراوان جمعیت کشور در دهه های گذشته، حجم قابل توجه جمعیت جوان که در سنین فعالیت قرار گرفته اند و وضعیت نامتناسب ایجاد اشتغال در بخش های اقتصادی باعث شده اشتغال متناسب با عرضه نیروی کار صورت نگیرد و پدیده بیکاری به وجود بیاید. در این راستا، نرخ اشتغال یک معیار مهم اقتصادی است که به کشورها این امکان را می دهد که مشارکت نیروی کار خود را بر اساس جمعیت واجد شرایط اخذ شغل اندازه گیری کنند.

مسئله بیکاری نیز در کشور بسیار پیچیده بوده و نیازمند یک مجموعه سیاست های متنوعی است که از سیاست های توصیه شده در زمینه افزایش حجم سرمایه گذاری و تقاضای کل پیچیده تر است. به بیان دیگر بیکاری و کم کاری پدیده های صرفاً خود اصلاح و ناپایدار نیستند بلکه علائم وجود اختلالات وسیع اقتصادی و اجتماعی می باشند.^۱ نرخ بیکاری نشان دهنده درصد افراد بیکار از کل نیروی کار یک کشور است. این شاخص برای اندازه گیری وضعیت بازار کار و سطح فعالیت های اقتصادی مورد استفاده قرار می گیرد. به افرادی بیکار گفته می شود که توانایی کار دارند، فعالانه به دنبال کار هستند؛ اما شغلی پیدا نکرده اند. نگاهی به آمارهای بازار کار نشان می دهد که یکی از دلایل کاهش نرخ بیکاری، پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی است. در ادامه برای

تحلیل بهتر موضوع و ارزیابی میزان مشارکت اقتصادی، نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ بیکاری و نیز سهم شاغلان در سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات در جدول (۱۳) ارائه شده است.

جدول ۱۳: نرخ مشارکت اقتصادی، نرخ بیکاری و سهم شاغلان (درصد)

سال/فصل	نرخ مشارکت اقتصادی		نرخ بیکاری			سهم شاغلان (۱۵ ساله و بیشتر)
	(جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر)		جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر	جمعیت ۱۸-۳۵ ساله	کشاورزی	
۱۳۹۰	۴۰/۵		۱۲/۳	-	۱۸/۴	۴۸/۲
۱۳۹۱	۴۱/۰		۱۲/۱	-	۱۹/۲۵	۴۷/۳
۱۳۹۲	۴۱/۱		۱۰/۴	-	۱۸/۱۷	۴۷/۵
۱۳۹۳	۴۰/۶		۱۰/۶	-	۱۷/۸	۴۸/۴
۱۳۹۴	۴۱/۸		۱۱/۰	-	۱۷/۹۲	۴۹/۵
۱۳۹۵	۴۳/۲		۱۲/۴	۲۰/۱	۱۷/۹	۵۰/۲
۱۳۹۶	۴۴/۲		۱۲/۱	۱۹/۷	۱۷/۵	۵۰/۵
۱۳۹۷	۴۴/۵		۱۲/۱	۱۹/۶	۱۷/۷	۵۰/۳
۱۳۹۸	۴۴/۱		۱۰/۷	۱۷/۹	۱۷/۷	۵۰/۳
۱۳۹۹	۴۱/۳		۹/۶	۱۶/۷	۱۷/۴	۴۹/۳
۱۴۰۰	۴۰/۹		۹/۲	۱۶/۵	۱۶/۳	۴۹/۸
۱۴۰۱	۴۰/۹		۹/۰	۱۶/۳	۱۴/۸	۵۱/۶
۱۴۰۲	۴۱/۳		۸/۱	۱۵/۲	۱۴/۴	۵۱/۹
بهار ۱۴۰۳	۴۱/۲		۷/۷	۱۵/۰	۱۴/۵	۵۲/۴

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری.

بر اساس نتایج جدول (۱۳) طی دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۴۰۳ (بهار):

شاخص نرخ مشارکت اقتصادی، میزان مشارکت مردم در اقتصاد را نشان می‌دهد و شاخصی است که مردمی بودن اقتصاد را می‌توان بر اساس آن نیز ارزیابی کرد. بر این اساس، نرخ مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر به جز سال ۱۳۹۳ که نسبت به سال قبل کاهش داشته و تا سال ۱۳۹۷ با آهنگ کند افزایشی بوده است؛ از سال ۱۳۹۸ تا سال ۱۴۰۱ روند کاهش داشته و از سال ۱۴۰۲ افزایش اندکی یافته است.

نرخ بیکاری (۱۵ ساله و بیشتر) به طور نسبی کاهشی بوده است. همچنین نرخ بیکاری (۱۸ تا ۳۵ ساله) بیشتر از نرخ بیکاری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر است. این می‌تواند به این مفهوم باشد که میزان بیکاری در بین جمعیت جوان در سن ازدواج بیشتر است و یکی از دلایل کاهش ازدواج و افزایش طلاق‌ها می‌تواند وضعیت اقتصادی و بیکاری بالا در این سنین باشد.

بررسی اشتغال در بخش کشاورزی نشان می‌دهد که به طور نسبی سهم اشتغال در این بخش، روند کاهشی داشته است. همچنین، بررسی اشتغال در بخش صنعت نشان می‌دهد که به طور متوسط سهم اشتغال در این

بخش، حدود ۳۳ درصد بوده است. بررسی اشتغال در بخش خدمات نیز نشان می دهد که سهم اشتغال در این بخش، به طور متوسط حدود ۵۰ درصد بوده است.

در حالت کلی، بررسی اشتغال در بخش های عمده فعالیت اقتصادی نشان می دهد که بخش خدمات در تمامی دوره های مورد بررسی نسبت به سایر بخش ها پیشرو بوده و بالاتر از سایر بخش های اقتصادی اشتغال ایجاد کرده است.

در بهار ۱۴۰۳ نیز بخش خدمات با ۵۲/۴ درصد بیشترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده و بخش های صنعت با ۳۳ درصد و کشاورزی با ۱۴/۵ درصد در رتبه بعدی قرار دارند.

۲- جمع‌بندی و ارائه پیشنهادها

وضعیت کلی شاخص‌های خروجی منتخب مردمی‌سازی اقتصاد و پیشنهادهایی برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در جدول (۱۴) ارائه شده است:

جدول ۱۴: وضعیت کلی شاخص‌های خروجی منتخب مردمی‌سازی اقتصاد و پیشنهادها

ردیف	متغیرها	وضعیت	پیشنهادها
۱	اندازه دولت (بودجه به تولید)	نامتناسب بودن اندازه دولت (نسبت بودجه به تولید) در ایران	لزوم اتخاذ سیاست‌هایی برای کاهش وابستگی منابع مالی دولت به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام جهت ایجاد ثبات در اقتصاد: لزوم مدیریت مصرف
۲	سهم نفت در تولید	روند افزایشی نسبی (ولی با سرعت کاهشی) سهم نفت از تولید ناخالص داخلی در سال‌های اخیر	افزایش تولیدات داخلی غیرنفتی بهره‌مندی از مشارکت مردمی در اقتصاد برای تأمین مالی هزینه‌ها و پروژه‌ها توانمندسازی بخش خصوصی و حمایت از سرمایه‌گذاری در بخش خصوصی
۳	شاخص جهانی کارآفرینی	ارتقای رتبه منطقه‌ای و جهانی ایران در شاخص جهانی کارآفرینی (رتبه ۲ در بین ۱۴ کشور منطقه و رتبه ۵۲ در بین ۱۳۷ کشور جهان در سال ۲۰۲۲)	جایگزینی اقتصاد کارآفرینی به جای اقتصاد نفتی
۴	شاخص سهولت کسب و کار	عدم تغییر مناسب جایگاه ایران در شاخص سهولت کسب و کار (رتبه ۱۲۷ در بین ۱۹۰ کشور جهان در سال ۲۰۲۰)	لزوم اصلاح و بازسازی فضای کسب و کار و رفع موانع تولید و سرمایه‌گذاری از طریق اقداماتی نظیر: • کاهش ریسک سرمایه‌گذاری از طریق فراهم کردن امنیت اقتصادی و سیاسی • ایجاد هماهنگی بین نظام آموزشی و نیازهای بازار کار، وضعیت بازار کار و اشتغال • رقابتی کردن بازار • تسهیل‌گری دولت در بهبود فضای کسب و کار و فراهم آوردن شرایط مناسب جهت جذب فعالیت بخش خصوصی
۵	تعداد کارگاه‌های کوچک و متوسط (SME) از کل کارگاه‌های فعال	کاهش سهم اشتغال واحدهای کوچک و متوسط از حدود ۴۱ درصد در سال ۱۳۹۵ به حدود ۳۷ درصد در سال ۱۳۹۹ ولی سهم متوسط ۹۰ درصدی واحدهای کوچک و متوسط از بنگاه‌های تولیدی کشور	لزوم بازشناسی بنگاه‌های با رشد سریع اشتغال برای اتخاذ سیاست‌های حمایتی از آنها لزوم حمایت و پشتیبانی از صنایع کوچک و متوسط برای جلب سرمایه‌های خرد مردمی و بخش خصوصی فراهم کردن خدمات حمایتی و تأمین مالی برای کسب و کارهای کوچک و متوسط
۶	ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های صنعتی دارای ۱۰ نفر	افزایش میزان اسمی ارزش افزوده، ارزش سرمایه‌گذاری، ارزش موجودی انبار و ارزش صادرات مستقیم کارگاه‌های صنعتی	ایجاد ثبات در محیط مقرراتی حاکم بر طرح‌های سرمایه‌گذاری حمایت مالی از جریان تشکیل سرمایه در بخش‌های تولیدی حمایت از کارگاه‌های صنعتی با ارزش افزوده بالا

	کارکن و بیشتر بخش خصوصی	- توجه به سرمایه گذاری در توسعه زیرساخت ها و منابع انسانی و تربیت نیروی کار ماهر و متخصص برای افزایش توان رقابتی کشور - رفع تنگنای های ارزی بخش تولید - اتخاذ سیاست متنوع سازی صادرات - افزایش صادرات صنعتی و کالاهای با ارزش افزوده بالا و قابل رقابت
۷	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بر حسب بخش های عمومی و خصوصی و سهم بخش های عمومی و خصوصی از سرمایه گذاری کل	- روند نسبی کاهشی سرمایه گذاری بخش عمومی و خصوصی در ماشین آلات، ساختمان و کل و نیز روند نسبی کاهشی سرمایه گذاری کل - افزایش سهم نسبی (ولی با نرخ کاهنده) بخش خصوصی و کاهش نسبی سهم بخش عمومی از سرمایه گذاری کل
۸	بخش تعاون در اقتصاد	- کاهش نسبی تغییر تعداد تعاونی های کل، تغییر تعداد کل شاغلین تعاونی ها، تغییر تعداد اعضای کل تعاونی ها و تغییر میزان سرمایه گذاری کل تعاونی ها - بالا بودن سهم تعداد تعاونی های خدمات از کل تعاونی ها و پایین بودن سهم تعداد تعاونی های سهام عدالت از کل تعاونی ها - بالا بودن سهم شاغلین تعاونی های مسکن از کل تعاونی ها و پایین بودن سهم شاغلین تعاونی های سهام عدالت از کل تعاونی ها - بالا بودن سهم تعداد اعضای تعاونی های سهام عدالت از کل تعاونی ها و پایین بودن سهم تعداد اعضای تعاونی های عمرانی از کل تعاونی ها - بالا بودن سهم میزان سرمایه گذاری تعاونی های صنعتی از کل تعاونی ها و پایین بودن سهم میزان سرمایه گذاری تعاونی های فرش دستبافت از کل تعاونی ها
۹	سهم بخش های مختلف (خصوصی - عمومی و تعاونی) از وضعیت کل اشتغال	- سهم بالای (حدود ۸۵ درصد) شاغلان در بخش خصوصی و سهم حدود ۱۵ درصدی شاغلان در بخش عمومی - سهم بسیار ناچیز شاغلان در بخش تعاون
		- تلاش برای ارتقاء سهم شرکت های تعاونی و مخصوصاً تعاونی های تولیدی در فرآیند توسعه اقتصادی - ایجاد بسترهای لازم برای واگذاری شرکت های دولتی و دارایی های دولت در قالب روش های پیمان، مدیریت اجاره

منبع: یافته های تحقیق.

به شرط تملیک و اجاره جهت افزایش مشارکت اقتصادی مردم			
- ضرورت تأمین شرایط برای افزایش مشارکت زنان، به‌ویژه دارندگان مدارک آموزش عالی در بازار کار - آسیب‌شناسی نیت‌ها (NEET) در ایران و ارائه راه‌حل برای مشارکت این گروه سنی در اقتصاد - تلاش برای ارتقای مشارکت مردم در اقتصاد - حمایت از توسعه تأمین مالی جمعی - افزایش شفافیت در اقتصاد، مقررات‌زدایی و حذف مجوزهای غیرضروری از فضای کسب‌وکار - ایجاد پتانسیل‌های لازم در بازار کار برای ورود زنان - اتخاذ سیاست‌های حمایتی برای توسعه فناوری و نوآوری محور در بخش کشاورزی - اتخاذ سیاست‌ها حمایتی و قوانین تسهیل‌کننده برای توسعه صنایع پیشتاز - توسعه و گسترش بخش خدمات به عنوان بخش پیشتاز اقتصاد	- کاهش نسبی نرخ مشارکت اقتصادی در سال‌های اخیر - کاهش نسبی نرخ بیکاری - روند نسبی کاهش سهم اشتغال در بخش‌های کشاورزی و صنعت - پیشتاز بودن بخش خدمات در سهم اشتغال	مشارکت نیروی کار، نرخ بیکاری و سهم شاغلان	۱۰

منابع

- اسدی، زهرا (۱۳۹۸). روش شناسی شاخص سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی در سال ۲۰۲۰ میلادی. تهران: مرکز ملی مطالعات، پایش و بهبود محیط کسب و کار.
- امین بیدختی، علی اکبر و سید مجتبی زرگر (۱۳۹۰). بررسی موانع موجود در توسعه بنگاه های کوچک و متوسط و ارائه چارچوب حمایت از این بنگاه ها. کار و جامعه، شماره ۱۳۸: ۳۴-۴۸.
- امینی، علیرضا (۱۳۹۴). تحلیل بازار کار و سیاست های اشتغال زایی اقتصاد ایران با تأکید بر برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. مجله اقتصادی، سال پانزدهم، شماره ۵ و ۶، ۲۳-۴۰.
- حسینی نسب، سید محمدابراهیم، هادی موقری و مهدی باسزا (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر ارزش افزوده کارگاه های صنعتی ایران با ده نفر کارکن و بیشتر. تحقیقات اقتصادی، سال چهل و پنجم، شماره ۹۲، ۴۷-۶۴.
- سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. <https://www.cbi.ir>
- سایت مرکز آمار ایران. <https://amar.org.ir>
- شقاقی شهری، وحید (۱۳۹۸). ارزیابی وضعیت اجرای اقتصاد مقاومتی (دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۶). اقتصاد اسلامی، سال نوزدهم، شماره ۷۶، ۵۹-۸۸.
- غفاری، غلامرضا و نریمان یوسفی (۱۳۹۷). فرصت های نابرابر و مشارکت اقتصادی زنان. مجله جامعه شناسی ایران، سال نوزدهم، شماره ۲، ۶۷-۹۸.
- قانون بودجه سال ۱۴۰۰ کشور، سازمان برنامه و بودجه: تهران.
- قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کشور، سازمان برنامه و بودجه: تهران.
- میراحسنی، منیرالسادات (۱۳۹۱). فضای کسب و کار در ایران و سایر کشورها طی سال های (۲۰۱۲-۲۰۰۳) از منظر بانک جهانی. مجله اقتصادی، سال دوازدهم، شماره ۱۲، ۱۲۹-۱۴۲.
- ندیری، معصومه (۱۴۰۲). آسیب شناسی بخش تعاون اقتصاد جمهوری اسلامی ایران. تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۹۶۷۵، کد موضوعی ۲۱۰.
- Doing Business reports (2011-2020). <https://archive.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-reports>.
- Ginting, S., Mei, P., Fitriana, N., & Muda, I. (2019). Analysis of Boiler Operation Workload in Salted Fish Small Medium Enterprises (SMEs). In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 505, No. 1, p. 012151). IOP Publishing.
- Global Entrepreneurship Monitor Reports.
- Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice* (5th ed.). McGraw-Hill.